

10.

Alapi alezredes nem szerette, ha valaki a katonák megérzéseiről és sejtelmeiről beszélt. Misztikus dolgok ezek, mondta és ingerülten intett, hogy hagyják abba ezt a számárságot, amikor egy halottról azt mondta valaki, hogy megérezte a véget.

Szép Andrásról senki sem tudta, hogy volt-e ilyesfajta sejtése. Egyszer Doma Pistának mondta ugyan, hogy meglásd, sosem kerülök én innen haza, de ezt egy csüggedt pillanatában bárki mondhatta, a halál valószínűsége elég nagy volt. Egy bizonyos, életkedv nem sok volt szegényben. Szótlan, szomorú tekintetű fiú volt, egy kicsit el is hanyagolták emiatt, holott éppen ezért kellett volna törődniük vele. Valami nagy csalódás lehetett a múltjában, amit csak látszólag hagyott maga mögött, amikor felöltötte az egyenruhát. De neki nem voltak nagy álmai és céljai, ez lerítt már az arcáról is, ha valaki azt a két egyre mélyülő ráncot figyelte a szája körül, sejtethetett valamit a benne dúló keserűségben. De hogy igazában miféle pokol volt életében, ami abba a kínba, majd fáradt egykedvűségbe taszította, arra csak a zsebében talált notesz és hátrahagyott levelei derítették némi fényt.

Szép András okleveles tanító egy bányatelep építési irodáján dolgozott. Eljesére és tizenötödikére számfejtette a kőművesek és kubikosok munkabérét, ezen kívül állandóan hozzá futottak be az anyagigénylések és ő végezte az utalványozást. Nem volt éppen lélekűdítő munka, de András tudta, hogy ezt is végeznie kell valakinek, és nemcsak munkából áll a világ. Hányan vannak még rajta kívül, akik el tudnának képzelni maguknak a meglévőnél külön, testhezállóbb foglalkozást is! Munka után a nyári hónapokban strandra járt, télen sízett, erdőben-hegyekben barangolt. A fürdőben ismerkedett meg egy sötétszőke hajú, feketeszemű lánnyal. Pontosabban egy vendéglő kerthelyiségében ismerte meg, olymódon, hogy táncrea kérte, s a fürdőben már ismerősként szegődött mellé napozás közben. Bohó számárságokat beszélt neki.

— Klassz a víz, ugye. Remekül úszik, figyeltem az előbb. De azt is láttam, hogy a trambulinról nem mert leugrani.

— De le merek, csak fejest nem — mondta a lány és két mellét betakarta a forró homokkal.

— Szeretnék homok lenni — mondta ő és érezte, hogy kissé el is pirul.

— Akkor magától lennék homokos? — kérdezte a lány, de érdesen nevetett. Lefeküdt mellé ő is, egyre közelebb húzódtott hozzá.

— Nagyon szép feje van magának — mondta. — Ezek a kiálló arccsontok, a ferdevágású szemek mongolos jelleget adnak arcának. Mondja, hová való maga tulajdonképpen?

— Ide — mondta a lány.

— Jó, de honnan kerültek ide a szülei?

— Apám tót, anyám sváb — mondta a lány és kacagva szórta szemközt őt egy marék homokkal, aztán felugrott és belefutott a vízbe. Ő kissé szégyellte magát antropológiai ismereteinek kudarcával és tele volt a szeme homokkal, ezért nem ment mindjárt a lány után, csak később kereste a medencében, amikor az már a korláton kívül integetett neki, a fürdőruháját lóbálva, egy másik lány társaságában. Úgy tetszett, mindketten nevetnek rajta.

Azon az estén sokáig nem tudott elaludni. Kamilla, Kamilla — ismételte a nevét és a strand homokjába álmodta magát, ahol a valóságban lejátszódott jeleneteket újraköltötte, sokkal szellemesebben és eredményesebben, mint ahogy ez nappal sikerült neki.

Még azon az őszön megesküdték.

Kezdetől fogva volt valami titokzatosság közöttük, ami nem engedte, hogy egészen közel férközzék Kamillához. Őszinte volt hozzá, kitette a lelkét, nagyon szerette, sokszor úgy érezte, hogy a bolondulásig. Az asszony úgy adta magát neki, mint aki koncot vet az ebnek, eltúrta az ő szenvedélyes szerelmét, minden cselekvő hozzájárulás nélkül, s ha ez eleinte még így is győzelemnek tetszett, később megalázóvá vált. Kívánta, bár játszani meg a szenvedélyt, hiszen mi az egy nőnek, de az asszony nem volt hajlandó változtatni magatartásán. Már önmagát okolta, nem tudja felgyújtani Kamillát, benne van a hiba. De ha visszagondolt ifjúkora kalandjaira, elismerő, szenvedélyes szavakra és simogatásokra emlékezett, Vali, egy kedves kis kurva pedig azt mondta egyszer, hogy előre irigylis az ő majdani feleségét. Ha ezekre gondolt, mégis Kamillában kellett keresnie az okot viszonyuk különös, keserű alakulása miatt. Akik nem ismerték őket közelebbről, házasságukat a legharmónikusabbnak hitték. A férfi szemében csakugyan megvillant a büszkeség és a rajongás fénye, a nő meg, nos, a nő szép volt, úgy ragyogott mellette, mint maga az élet. Meghódítása maga felért egy diadallal, amit mindenki elismert neki. Emberek között vidám és kedves volt Kamilla, mosolya nem sejtette azt a hidegséget, amely kettejük közé kisugárzott remek testéből. Eleinte sokat jártak társaságba, az asszony szeretett táncolni és láthatóan elemében volt, ha női szemek irigyen tekintettek rá. A férfiak egymás karjaiból ragadták ki tánc közben, s ő szinte sugárzott a boldogságtól, legalábbis ezt látta rajta ő, a férje, de ezt gondolta róla mindenki, aki ránézett. Ilyenkor, az asztalnál ülve, el kellett viselnie a férfiak irigy pillantásait, s ez olyan érzésekkel töltötte el őt, mint aki szerepet játszik, mert belülről annál hevesebben mardosta a keserűség, minél pompázóbbnak tetszett kifelé a kettejük viszonya.

S amikor Szép András szóvá tette otthon mindezt — nehezen kerített rá sort, végtelenül szemérmes volt ahhoz, hogy olyan dolgokról beszéljen, amelyek közvetlenül a testre tartoztak —, Kamilla vagy mosolygott rajta, vagy elrövedve nézett a semmibe, egy-egy komolyabb percében azt is megjegyezte, hogy el kellene válniuk, mert ő nem tudja boldoggá tenni Andrást, de ettől ő egészen megrémült, annyira szerette, hogy tulajdonképpen fájdalmas volt elvesztésére gondolni is. Sokszor gondolkodott azon, hogy mit szeret rajta, ha egyszer a biológiai öröm, úgy látszik, örökre száműzve van kapcsolatukból. Szoborszerű szépségét? Aki igazán volt szerelmes, tudja, mily keveset számít ez. András nem kívánt túlságosan sokat, ha a szándékot látja, úgy érzi, lefegyverezték. De éppen itt volt a dolgok megbocsáthatatlan bökkenője, hogy ezt az igyekezetet nem látta Kamillában. Sokáig arra gondolt, hogy az asszonynak van valakije, szórakozottnak látszott, ha szólt hozzá, legtöbbször egyáltalán nem volt fontos neki ő, egyszerűen tudomásul vette, hogy létezik, hogy mellette él, de nem volt számára egyetlen rajongó vagy elismerő pillantása. Tekintete ismeretlen messzeségekben kalandozott és ő mit nem adott volna érte, ha egyszer gondolataiba láthatna, de azok örökre rejtve maradtak előtte, az asszony sosem vált közlékennyé, hasztalan faggatta. Azt meg egyszerűen nem tudta elképzelni, hogy Kamilla, aki látszatra maga volt a viruló élet, hideg természetű legyen, akit senki sem tud felgyújtani. Minden alkalommal abban reménykedett, hogy most végre sikerül majd a varázslat, rájön ennek az önmagába zárt életnek a nyitjára és fellángol végre karjai közt, de mindannyiszor csalódnia kellett. A kétségbeeséstől, dühtől és a tehetetlen kintől üvölteni szeretett volna, amikor a mozdulatlan testű asszony, aki éppen átengedte magát neki, a minden emberi számítás

szerinti legforróbb pillanatokban elásította magát. Ehhez fogható kegyetlen csalódásban sosem volt része.

Azt hitte, örökre rejtve marad előtte, hogy mi tölti be ennek az asszonynak életét, hiszen látható, nem családi életre termett. Neki voltak elképzelései arról, hogy egy gyerek tartalmat adhatna Kamillának, de ennek említése is riadtsággal és félelemmel töltötte el az asszonyt, és minden eszközzel arra törekedett, hogy elkerülje a megtermékenyülést, ha ez egyáltalán lehetséges volt nála.

Négy évig viselte Szép András ennek az áldatlan állapotnak minden kínját-keserűjét.

Az asszony lassanként már csak látvány volt neki, jövő-menő szép jelenség, aki főz, takarít, keresztretjévenyt fejt, olykor olvas, táncol, moziba, színházba, barátnőihez jár, de csókjának nincs íze-varázsa, hovatovább csókja sincs.

Végül elhatározta, hogy ezen valamiképp változtatnia kell, de ahhoz, hogy Kamillától elszakadjon, még mindig nem érzett magában erőt. Odáig eljutott, hogy a hűség fogalmát átértékeltte magában, és — mert elsősorban a test kielégíthetlenségét érezte és nem akart lelki konfliktusokat venni a nyakába — el-eljárt egy nyilvánosházba, ahol a régi erőt érezhette újra magában, de ezen az örömmön kívül már keveset nyújtottak kiruccanásai, többre vágyott, mint a test pusztá kielégítése.

Ekkor kapott rá az itatra is. Nem volt ő soha ellensége az alkoholnak, de eddig igazán kismértékben, ünnepi alkalmakkor, vagy valóságos szomjúságában ivott valamennyit, általában a társasélet járulékeként, sosem egyedül. Most magános dúvadként is bebetért egy kocsmába, pálinkát vagy bort rendelt, megitta, szinte kívánta a kábulatot, amit ilyenkor érzett. Különös alakokkal ismerkedett meg, akik pityókás állapotukban könnyen ráéreznek a másik bánatára és a maguk módján mondanak is egy-két vigasztalásul szolgáló bölcsességet. De barátaivá nem váltak, neki igazában nem is voltak barátai, amióta Kamillát megismerte, elhanyagolt minden férfitársaságot. Már bánta, de nem lehetett visszaállítani a régi kapcsolatokat, a fiúk részint legények maradtak, részint boldog vagy kevésbé boldog házasságban éltek, vagy szétszóródtak a világban. Különben sem pótolta társaságuk a szerelmet.

Akkor ismerkedett meg Zsuzsival.

Zsuzsi laboráns volt az egyik aknán, ahol neki hivatalos dolga akadt, egy baleset-ügyben kellett kihallgatnia valakit. A várakozás alatt fedezte fel, szinte véletlenül, hogy a lány rajta-rajtafelejt nagy barna szemét, és amint szekrények, polcok és munkaasztalok előtt tesz-vesz, rámosolyog, mintha régóta ismernék egymást. Amikor dolgát elvégezte és távozni készült, a lány intett neki, majd utánament az ajtón túl, a folyosóra is, és egy papírszeletet adott át neki, amelyre telefonszámát írta föl. Simán és egyszerűen ment mindez, a lány szemelte ki őt, a társskereső állat természetességével és biztonságával. — Nevezzen Zsu-nak — mondta rögtön, amint vékony ujjait az ő tenyerébe tette és megrázta kócos fekete haját.

Három napig halogatta a telefonhívást, de akkor, azon az éjszakán, amikor Kamilla nem jött haza hajnalig, döntött. Az asszony úgy viselkedett, mint aki nem tartozik számadással erről az éjszakáról, s amikor András megkérdezte, hol járt, még ő csattant föl.

— Semmi közöd hozzá! — kiáltotta, az indulatnak olyan hangot-eltorzító fokán, hogy az már gyűlöletnek is beillett.

Hogy meg tud romolni egy szép arc, hogy összekuszálja és szétdúlja a vonások harmónikusnak látszó rendjét a harag, gyűlölet és undor! Mert mindezeket ott érezte Kamilla arcán, még valamivel többet is ennél, aminek azonban nem tudott nevet adni.

Délelőtt a hivatalból felhívta Zsut.

— Azt hittem, már elfelejtett! — turbékolta a lány.

Kedves hangjában mégsem volt szemrehányás és sértettség, csak egy szemernyi kacérság, de ez, akkori helyzetében, szinte jólesett Andrásnak. Délután hatra, munka utánra beszéltek meg a találkát, az uszoda mögötti parkban, a hősi emlékmű melletti padok egyikén. Zsu üde, könnyed, hangulatos jelenség volt és eleinte szinte elfeledtette a fiúval Kamillához fűződő gondjait és gyötrelmeit. A zavaró csupán az volt, hogy csaknem maga provokálta ki az első csókot, holott András igyekezett a maga módján gyors és lehegerlő lenni, de hát a fogalmak különböző értelmet nyernek más-más alkatú embereknel. Mindegy, így is hízelgett hiúságának, a lány fiatal volt és oly csinos, hogy büszke lehetett rá. Két nap múlva, egy eldugott padon, amikor egészen egyedül voltak a sűrű illatú lehelő fák közt, egy óvatlan pillanatban lehajolt és megcsókolta Zsu kivillanó barna térdét. A lány felkacagott, trillázó hangja hívással és fülledtséggel telten csengett. Felállt, megfogta a fiú kezét és vezette a Kőbánya felé, majd a Dobos-völgy vad szikláinak közé.

Az első kudarc akkor érte Andrást, amikor egy szikla fölötti tenyérnyi pázsiton, amit a természet is két személyre alkotott, magáévá akarta tenni a lányt. Ott feküdt előtte felhajtott szoknyájával, szoborba kívánczó combjaival s neki Kamilla jutott eszébe, s a hűség, amivel évekig szerette az asszonyt. Lelkiismerete lázadt fel a könnyű siker láttán, kiábrándultság és szomorúság lepte meg szívét. A lány, két karját feje alatt nyugtatva, nézte a faágak között kivillanó eget és várta, mi történik.

Hogy mondhatta volna meg neki Kamillát és az egész bonyolult viszonyt, hogy tárhatta volna ki önmagát ennek az alig ismert és könnyű szívű lánynak? Valamit dadogott arról, hogy zavarja a szabad levegő, az erdő, a természet s a tudat, hogy valaki meglesheti őket. A lány szótlánul hallgatta, s ő látta, hogy hiszi is, nem is.

A viszony, András részéről, úgy indult, mint egy túlságosan szemérmes és gátlásos lélek házassága, és Zsuban nem volt annyi tapasztalat és tapintat, hogy ezt fel tudja oldani. Hogy mégsem szakított a fiúval, azt javára kellett írni, András ezért is hálás volt neki. Egyízben, ismeretségük első hetének végén, amikor a lány közölte, hogy anyja elutazik, és szeretné, ha a fiú felmenne hozzájuk, valahogy úgy sikerült minden, hogy különkülön kívánni sem lehetett. Ettől fogva minden rendben lett volna közöttük, ha András időnként nem szégyenkezett volna Zsu előtt korábbi kudarcaiért. A lány mosolyogva vigasztalta, de bevallotta, hogy azokban a napokban betegnek hitte őt, holott most fáradhatatlanságát kell csodálnia.

Itt a fronton sokszor eszébe jutott a lány, akinek végülis hálával tartozott, mert átszolgáltatta életének egy nehéz szakaszán. Négy hónapig tartott viszonyuk, de ez sem tudta vele feledtetni Kamillát. Az volt a rettenetes, hogy az asszony tőle nem is kérte számon kimaradásait, úgy viselkedett, mint akinek elég a házasság formális fenntartása, s amikor András nem háborgatta testi kívánságokkal, szinte elégedett és kedves volt vele.

A két arcülsapás, amit még tartogatott András számára a sors, szinte egyidőben érte. Az egyik, Zsu részéről, egy magányos sétája alkalmával, amikor a lány túlórázásra hivatkozva kitért a találka elől. Hová mehetett volna egyedülülében, mint a furdó mögötti parkba, ahol először ültek együtt? Ott bolyongott jó másfél óra hosszat, amikor, megállva egy fenyőfa-csoport alatt, kitekintett az előtte lévő padra. Egy fiatal pár csókolódzott ott, azzal a mohó szemérmelenséggel, amely nem törődik semmivel és senkivel, a két ember csak egymást látja, megszűnik számukra a világ. A lányban Zsuzsira ismert. Nem akart hinni a szemének, de ő volt, hiába reménykedett abban, hogy elnézte. Szótlan, nehéz szomorúság töltötte el, de nem lepődött meg, ezzel előbb-utóbb számolnia kellett. Másnap, amikor szóvá tette a dolgot, a lány csak vállvonoga-

tással felelt és bevallotta, hogy az a fiú tetszik neki, de ha András úgy akarja, továbbra is találkozhatnak olykor. Ő azonban nem az a természet volt, aki hajlandó osztozni valakin. Elbúcsúzott Zsutól, a kedves emléktől, akit sosem lehetett egészen komolyan venni. Egy kicsit meg is könnyebbült a lelkiismerete, amit sosem tudott úgy elaltatni, hogy zavartalanul élhesse világát.

A másik, a Kamillától kapott pofon egy hét múlva következett el. Oly egyszerűen kell elmondanunk, ahogy csak lehet, mert András, szegény, gondolni sem szeretett rá, és hónapokig átkozta vakságát, jóhiszeműségét és ostobaságát, megundorodva egyidőre mindentől. Utólag már könnyű okosnak lenni, s a fiú akkoriban álmatlan éjszakákon próbálgatta szórványos és figyelemre sem méltatott apró tapasztalatait összerakni, amelyekből kikerekedhetett Kamilla igazi arca. El kellett iszonyodnia tőle, holott annyira szerette! De hogy szerethette? Hogy élt mellette oly gyanútlan, bárgyú vakságban?

A véletlen adta elébe ezt is. Egy délelőttön fel kellett keresnie a fürdő kabinosát, tanúra volt szüksége, baleset-ügyben. Messziről látta, hogy az öreg napbarnított, izmos teste a leeresztett kismedence meszelt alján mozog, kezében egy fecskendővel halad a tulsó fal mentén. Amikor lement a lépcsőn — ilyenkor elég néptelen volt a strand —, egy pillantást vetett a női csoportos kabin tetejére, amelyen meszelt betonrácsokkal körülzárt kis napozó volt.

Kamilla ott feküdt hanyatt, oldalt fordított fejjel és félig hunyt szemmel, s oly önfeledt boldogsággal simogatta Leát, ahogy elképzelni sem tudta róla, férfitesttel kapcsolatban, soha.

Elköltözött hazulról és megindította a válópert, magáravállalván a hűtlenség bűnét is. Arról képzelődött közben, hogy repülőgépen kellene utaznia, a gép lezuhanna, és neki egy porcikáját sem találnák meg soha. Az egész élet undorító volt, szeretett volna meghalni.

Tavasszal ő is megkapta a behívóját. A sors éles szemmel figyel, hol talál valakit, aki elvesztette élete célját.

A tavaszi támadások megindulásáról szóló hírek is szakács-értesülések formájában keltek szárnyra, noha igazán hihetőek voltak, hiszen a hadsereg nagy része még a német győzelem bűvöletében élt. Június derekán egészen közelinek tetszett a pillanat, voltak, akik pontosan egy hétre várták az indulást. Az árkások felszedték a vonal előtti aknákat, de néhány nap múlva újból lerakták, mintha a bizonytalanság fokozására kaptak volna parancsot. A katonák szurkoltak, majd újra megnyugodtak egy kicsit, örültek a pillanatnyi békének, bár tudták, hogy előbb-utóbb rákerül a sor. Voltak, akik jobban szerettek volna már túlesni az egészen.

— De vajon mikor mondhatja az ember, hogy túl van a nehezén? — kérdezte Márton. Egyáltalán meddig tart még ez a háború? A németek — a frontszakaszokon elég sűrűn találkoztak velük — erre nézve suta kis meséket tudtak mondani.

— A nyáron elérjük a Volgát — nagyképűsködtek, miközben fehér csíkokat festettek zöldesszürke ágyúcsöveikre.

Úgy beszéltek, mint akik szentül hiszik, hogy ezen a területen belül megvívhatják a mindent-eldöntő ütközetet és térdre kényszeríthetik a szovjet hadsereget. Márton erős kétkedéssel fogadta ezeket a fennhéjázó kijelentéseket és hajlamosabbnak mutatkozott arra, hogy a térképnek higgyen. A Volgáig terjedő, viszonylag kis terület megszállása is — ha feltételezzük sikeres elfoglalását — csaknem lehetetlennek látszott. Egyetlen tényező segíthetne a németeknek — amiről szintén rebesgettek valamit olykor-olykor —, ha a szovjet területeken felkelés törne ki, ha belsőleg roppanna össze a rendszer. Bár, ki tudja. Minél nagyobb területet kell megszállni, annál nagyobb lehetőség nyílik az utólagos gerillaharcokra, a németek nem tudnak majd úrrá lenni az elfoglalt területek fölött sem. Mondják, a brianszki erdőben mindmáig semmire sem mennek, kénytelenek tudomásul venni, hogy az az ingoványos rengeteg az orosz partizánok kezén maradt.

Milyen messze volt a Volga és milyen messze volt a Don is! Tyim is messze volt, a legközelebbi cél, az áttörés irányát jelző, sokat emlegetett kisváros. Voltak, akik tudni vélték, hogy a magyar hadsereg harckocsikat sem kap a támadáshoz, pusztá mellett kell nekikrontaniuk a védelmi rendszernek. Úgy érezték magukat, mint akiket csúnyán rászedtek. Az ilyen hírek éppoly lehangolóak voltak, mint a szemmel látható felvonulások egyre sűrűsödő és napról napra zajosabb jelenetei. Amikor egy-egy rata zúgását eddig nem sejtett, bokrokba rejtett légvédelmi ágyúk buffogásai követik és attól kell félni, hogy mikor fedezik fel és mikor zavarják meg odaátról ezt a nagy felvonulást. Az estéket csak pálinkával lehetett elviselhetővé tenni, kellett az agyban az a kis tompaság, a szervezet ernyedtsége jobban esett az éber, mindenre figyelő okosságnál. Ám az éjszaka kijózanította a legkötyagosabb agyvelőt is. A szovjet vonalban nyilván megsejtettek valamit, mert a csillagos eget bombázók lepték el és a falu fölött sorra kioldották csomagjaikat. A rugalmas kis faházak belerengtek, az ablakokat kitörte a légnyomás, az emberek nyakába vakolat hullt. A fűlsiketítő csattanások körülzúdzdelték Mártonék házát. A zászlós a konyhába húzódott, mint legbelső, legkisebb helyiségbe, amelyben legalább a repeszek ellen védhették őt a falak. Dobogó szívvel lapult a falhoz, valami tehetetlenség odaszegte, holott okosabb lett volna követnie Teofilt, aki az udvaron lévő bunkerban kukolt, legényével együtt. Kiss János már-már rimáncodásra fogta a

dolgot, mikor látta, hogy egyhamar nem lesz vége a légitámadásoknak. Eleinte csak reszketett és morgott, szidta a csömörletes jószágokat, a tököskányákat, miközben gondosan fejére tette rohamsisakját és beült a szoba belső zugába.

— Zászlós úr, menjünk le a bunkerba! — könyörgött.

Márton megunt és végül odavetette neki:

— Menjen le, János, én maradok!

A legény, kihasználva két bomba közötti csendet, kisurrant az ajtón, de egy közben felcsapó hatalmas robbanás visszaütötte megint.

— Jaj, istenem! — sopánkodott és lehasalt a fal mellé.

Végre egy következő szünetben sikerült kisurrannia, úgy látszik, lejutott a bunkerba, mert nem jött vissza. Márton cigarettára gyújtott és Doma Pistára gondolt. Vágott a vonalba, úgy érezte, s ebben nem is tévedett, hogy ott ilyenkor nagyobb biztonságban van az ember.

Éjfél után kettő körül elcsendesedett a világ. János szégyenkezve kullogott vissza, mögötte Reiter zászlós és legénye.

— Rettenetes éjszaka! — mondta síri hangon Tófor, és ruhástól ledől a deszkapriccsre.

Mindannyian lefeküdtek. A kitört ablakszemek résein friss hajnali levegő áramlott be és a keleti ég alján felnyitotta óriási legyezőjét a koránkelő nap.

12.

Ágoston Eszternek majd elállt a lélekzete, amikor az első tábori levelezőlapot megkapta. Nézte a zöld mezőben sorakozó betűket, míg azok megnyúltak, majd megduzzadtak és végül táncba kezdtek a szeme előtt, ahogy ez az összegyűlt könnyek szabálytalan lencséjén átszűrődő írással történni szokott. Aztán eloszlottak a könnyek és ő meredten nézte az ismerős sorokat. Az öröm, amit Virág Márton kezevonása okozott, csakhamar újból alattomos aggodalmak martaléka lett. Mint a grafológus, a betűkből megidézte a fiú arcát, jellemét, szokásait és kedvteléseit, kétségtelenül ráismert, ő volt, ugyanazokkal a jellegzetességekkel, mint itthon, s ezért hálás volt a betűknek. Ám egyszersmind becsapva érezte magát, a levelezőlap csaknem két héttel ezelőtt kelt, és mindössze arról értesítette őt, hogy szerencsésen kirakodtak valahol és megindultak állásaik felé. Ez a kéthetes időbeli eltolódás idegesítette. Mert azóta elfoglalhatták az arcvonalat, s ki tudja, mi történt velük, nem nyaralni mentek olyan irtalmatlan messzire. Előre érezte egy esztendő gyötrelmeit, amikor majd mindig ez az idő-distancia nyugtalanítja, szinte szünet nélkül, nem szólva a nehéz és véres harcokban telő hetekről, amikor írni sem lehet, posta sem lesz és ő várhatja a híreket Márton felől, képzelgéseire és szorongásaira hagyva, kiszolgáltatva rémlátásainak. Megeshetik, arról olvas majd Márton leveleiben, hogy csend van, az arcvonal változatlanul farkaszemet néz a másik arcvonallal — vajon egyáltalán megírhatja-e, ha nehéz helyzetben van? —, s amikor az ő szeme elé kerül az írás, Márton talán már nem is él. Erre a lehetőségre, ami pedig kezdettől fogva nem esik távol képzeletétől, megdöbben. Nem lehet, hogy elveszítse Mártont, ha Isten, Gondviselés, Sors, vagy bármilyen néven nevezett erő, akarat és terv működik a világban, nem hagyhatja őt ennyire magára soha. Dehát ki ő, hogy vele foglalkozék a mindenséget kormányzó eszme? Kétségbe kell esnie, ha kicsiségére és tehetetlenségére gondol. Ám ha a szerelemnek megtartó ereje van, Márton élni fog, sértetlenül tér vissza a halál útjairól is, mert az ő gondjai, gondolatai és vágyai kísérik, áttörhetetlen fallal óvják és kísérik a veszedelmekből. Rettenetes, hogy háború van és könyörtelen hatalmak szólnak bele az embre sorsába, értelmetlen feladatokkal küldvén a halál torkába.

Néha ugyan azon kapja magát, hogy valami gyerekes büszkeséggel, a mártíromság önmutogató pózával jár-kezel az emberek között. Itt az árvaházban, a legkisebbek kivételével, mindenki ismerte Mártont. Tudják, hogy a fronton van, s ez nem annyira sajnálattal, inkább valami büszkeség-félével tölti el őket. Itt nem foglalkoznak a háborúk természetrajzával, igazságos vagy igazságtalan voltával, várható következményeivel. Van egy ember, aki közel állt hozzájuk, ez az ember, egyetlen az ismerősök közt, a fronton van, s ez a tény mintegy személyes ismerősükké avatja a sajtóból és rádióból személytelennek ismert háborút. Nagyon sokan elkérték Esztertől a tanító tábori postaszámát, hogy írjanak neki. Kedves, naiv, suta kis sorok gyűlnek a rózsaszín tábori lapokra, bizonyára jól esnek majd Mártonnak, megannyi szál, ami a hazai földhöz köti őt, ha ideje van rá, bizonyára válaszol rájuk s ezzel megszerzi nekik azt az örömet, hogy levelet kaptak a frontvonalból. Ez rettenetesen nagy dolog. A fiúk nevelői, egészen fiatal tanítók, nem mulasztják el, hogy ne érdeklődjenek Márton felől, egy kis irigységet is hordoznak magukban, szívesen udvarolnának Eszternek, és nem esne rosszul egyikük-

nek sem, ha azt az aggodalmat, amivel a lány vőlegénye sorsát kíséri, elorozhatnák tőle a maguk számára. Eszter tudja ezt s egy kicsit a háború áldozatainak köntösét ölti magára közöttük. Az egyiket mosolyognia kellene, tele van rajongással és sajnálattal, a másik azonban bosszantja nagy szavaival, amelyekkel úgy fest, mint egy két lábon járó sajtótermék. Eszter sokszor megkérdi önmagától, hogy valóban ennyire elbutulhat az ember, ha beveszi a világgá bömbölt és írt mérgeket, vagy csak az őszinteség hiányzik belőle és szerepet játszik, valahányszor ajkára vesz egy-egy fennkölt ígét a hazugság áradatából. A kereszténység védelmét és a magyar helyállást még az igazgatóné is sokallja, nem is szólva Lidiről, aki annyit megtanult az élettől, de nem utolsósorban boldogult férjétől is, hogy a frázisokat utálja. Különbösen szívesen cserélne Eszterrel, akinek mégis van kire gondolnia, s a várakozás sem olyan rossz szerinte, ha célja és értelme van. Legalábbis ezt mondja, de hát mindenki a maga kínját-gondolatát érzi, a másiké mindig könnyebb.

Eszter megpróbál beletemetkezni a munkába, de ez sem olyan egyszerű. Mert ebben a szakmában, ezek között a gyermekek között, ebben az épületben minden Mártonra emlékezteti. Ha olykor el is tud szakadni az emlékektől, legfeljebb percekre, máris visszakanyarodik hozzájuk, korholva önmagát, hogy egyáltalán szabadulni akart. Teljes lélekkel akarja vállalni a sorsát, kábítószerek és szórakozások nélkül, egész tudatossággal, minden idegszálával. Nincs menekvés, neki nem is szabad gondolnia arra, hogy feledjen. Tudja, hogy a megszenvedett szerelem mindennél értékesebb lesz számára.

13.

Doma zászlós parancsnoki bunkerja előtt ül a lépcsőn, merengve nézi a szeplőtlen eget. Csendes, harmatos, hűvös reggel, járőr halad nem messze, már-már eléri az erdőt, amikor géppuskatűzet kap, a kicsire zsugorodott emberek eltűnnek a horizonton. Doma Pista bekíált a fedezékbe.

— Mihály, hozza ki a távcsöveget!

Mire a lencse fonálkeresztjét az erdőcske sarkára illeszti, a járőrt sehol sem látja, valószínűleg bevette magát a fák és bokrok közé. Rövid, erőszakos géppisztoly-sorozatokat vitatkoznak egymással, két hangon. Aztán csönd lesz megint, a zászlós ölébe veszi a lépcsőre ejtett könyvet. Egy buta fantasztikus regényt olvas, de a második oldalnál elálmosodik, mint rendszeren. Éjszaka ébren volt megint, szorongva tekintett hátra, a falu felé, amelyet elárasztottak a raták bombái. Mihály újságot reggel, amikor a csajka kávéval megérkezett a mögöttük megbújó kis völgykatlanból, hogy a harmadik században kettő, az elsőben egy halott, a tüzéknél őt, egyetlen bunkerben ültek, a bunker telitalálatot kapott. A zászlós arra gondol, hogy viszonylag, az órákig tartó bombázáshoz képest, nem is sok, de hiszen így van ez a háborúban, és ez az egyetlen vigasztaló benne, nem minden golyó talál, s a legnagyobb zenebona is kevesebb áldozatot követel, mint hinné az ember, így legalább van remény a megmenekülésre. Az éjszaka nemcsak a bombák robbanásai tartották állandó feszült idegállapotban. Ritkán is nézett a falu felé, szemét a drótsövény előtti mezőre meresztette. A legnagyobb zajt csapó fegyverek mindig bizonytalanná teszik a hallást és felkeltik a gyanút, nem támadás készül-e az arcvonal ellen. Egyízben aknázni kezdtek, két gránát nem messzire, a bunker elé csapódott, no, megkezdődik, gondolta. Figyelői a derékig érő futóárokból álltak, szemüket az éjszaka áthatolhatatlan függönyére szegezve. Nem bízott éberségükben, maga is figyelt, néha már könnybe lábadt a szeme, s egy-egy mozdulatlan bokrot addig nézett, míg emberalakúnak látta, aki lassan a helyét is változtatta, lebukott, majd újra fölegyenesedett, aztán végre megmerevedett, amint elmúlt a fáradtság káprázata. Ilyenkor a támadást forgatta fejében, vajon milyen lesz. Irtózata kíváncsisággal versengett, így tekintett a várható események elé. Olykor nagyon nehéz, ezer veszéllyel tele feladatnak látszik, máskor azt hiszi, nem lesz benne semmi különös. Kihallgatta Mihályt valamelyik nap, egy földijének beszélt a bunker mögött.

— Csak a zászlós urat sajnálom — mondta —, áldott jó ember s így kell elpusztulnia!

Önkéntelenül elmosolyodott, annyi humort érzett ebben a sötét jósálatot rejtő sopánkodásban.

— Ne beszélj már hülyeségeket! — mondta neki a földi. — Már mért kellene elpusztulnia?

— Mindenki elpusztul itt, ki előbb, ki utóbb — szögezte le keserűen, de megföllebezhetetlenül Mihály.

Most benn tesz-vesz a bunkerban, puskát tisztít, takarít, inget foltoz. Neki, a szakaszparancsnoknak is van puskája, ki is próbálta, kicsit felfelé, jobbra visz. Kitalálták, hogy a tisztek leplezzék tiszt-voltukat a támadásnál, mert az orosz mesterlövészek hamar leszedik őket, ezért kaptak puskát is. Máskülönből úgysem sokban különböznek, csak a csizmában. Valószínűtlen az egész ilyenkor, a napsütéses csöndben, amikor bágyadtan

ül a bunker lépcsőjén és felveti szemét a szeplőtlen égre, majd körülnéz az üde tájon. Körülötte csupa vadvirág a mező, repce sárgállik a völgyben, egy katona kaszálni kezd éppen, a csalitban madárfütty bujkál. A figyelők derékig érő futóárokban állnak, szemüket a drótakadályra szegezve. A szögesdrótra is madarak szálltak, csattogva, csicse-regve áldják a napot. A szakasz alszik, a rajonként összeeszkábált bunkerok tetejét szinte megrezegteti az emberek horkolása. Doma Pista bemegy a bunkerba, füléhez illeszti a tábori telefon hallgatóját. „Alezredes úr, alázatosan jelentem, két gyereket fogtunk a kilépőhely közelében” — mondja egy fátyolos hang. Leteszi a kagylót, leül a priccs szélére, aludni kellene. Repülőzúgást hall, kidugja fejét az ajtón. Feldübörögnek a lég-elhárító ágyúk. A front mögött kigyullad egy gép a magasban, csavarmentben ereszkedik lefelé, füstcsóvjára függeszkedve, egyre gyorsuló zuhanással hull a föld felé. Vajon az éjszaka megint olyan viharos lesz? Jó lenne már egy kis csönd, nappal mégsem tudja kialudni magát, már szinte leragad a szeme az álmoosságtól. Feláll, kinyújtóztatja tagjait. Sánta őrzető jön a falu felől. A hadnagy üzeni, hogy az árkászok felszedik az aknákat, a zászlós úr készüljön, egy-két napon belül megindul a támadás.

14.

A tartalékos tisztikarban csaknem mindenki tanító volt, a népoktatás az a terület, ahonnan a legkisebb szívfájdalom nélkül ki lehet emelni az embereket. A második század kiváltképpen olyannak látszott eleinte, mint egy tantestület. Tömböly Imre, a századparancsnok, Doma zászlós, Laczkovits és Szakály hadapród, sőt végzettsége szerint az volt a szerencsétlen Szép András is. Egyetlen ember volt a század megalakulásakor, aki kívül esett ezen a körön, ő is leszerelt az utolsó pillanatban, vállalata hadiüzem volt, kérte a fiatal zászlós tartós szabadságolását.

Doma Istvánnak sokszor eszébe jut a fiú. Farkasdon, kihelyezésük alkalmával, együtt szállásolták el őket egy német parasztházban. Régi ismerősök voltak, az erdélyi bevonulás előtt is szolgáltak együtt egy hónapig, de Erős Dénesnek sikerült akkor is leszerelnie. István irigykedve gondolt rá, anélkül, hogy ennek okát a fiúban látta volna, azok közé sorolta őt, akiknek a katonaság csak örömet, változatosságot és kikapcsolódást jelent, s mihelyt komolyra fordul az ügy, visszatérnek a nyugodtabb polgári életbe.

Még Farkasdon történt, hogy egyízben hozzá fordult a délelőtti gyakorlat pihenőjén Erős zászlós.

— Pista, kérlek, tedd meg nekem, hogy ma estefelé, hat és nyolc között ne tartózkodj a szállásunkon!

Bólintott, bár megütközve nézett Dénesre. Látásból ismerte a fiú feleségét is, még diákkorából. Mindnyájan nagyon csinosnak találták a szürke apácák gimnáziumába járó kislányt, aki ott ment el naponta az intézet ablakai alatt, fel nem emelvén kedves arcát a rácsok mögött pisszegő fiúkra a világért sem. István, valahányszor találkozott a lánnyal, elbűvölten nézte. Amikor Erős Dénessel megismerkedett, nem tudta még, később értesült arról, hogy diákkorának egyik legkedvesebb látványa — mert, sajnos, csak nézni lehetett — a zászlós felesége, s egy hároméves kislányuk is van már. Ez az asszony jutott eszébe, alakját szánalommal övezte körül és bajtársa emberi értékét erősen csökkentette szemében, amikor arra kérte, hogy ne legyen otthon este.

Fél őt sem volt egészen, amikor készülni kezdett. Szombat volt, elhatározta, hogy bemegy a városba, átengedi a terepet Erős Dénesnek. Még ingujjban volt és éppen zubbonyát kefélt, amikor egy zilált, fekete nő jelent meg a szobában. Csodálkozva tekintett Dénes arcába, mintegy megrovásként, mert nem egyedül találja. Dénes zavartan nézett órájára, és bemutatta őket egymásnak. A lány kézfogása, tekintetének leplezetlen kíváncsisága, minden mozdulata a gyakorlottság és hivatásszerűség érzését kellette benne. Magukra hagyta őket és kiment az állomásra. Felült a vonatra, hogy beugorjék a városba.

Mindig meghatódott, amikor, egy hirtelen forduló után, szemébe tűntek a patinás tornyok és az össze-vissza dobált háztetők. Néhány diákszerelem emléke színezte a városhoz való viszonyát, amit még az sem tudott elrontani, hogy tényleges katonai szolgálatát is itt töltötte. Sajnos, visszaút sehová sincs, az ifjúság akkori emlékei légművé váltak, kedves alakjai szétszóródtak és begubóztak, az akkori hangulatok és események nem folytatódnak, mindig valami más jön helyettük, amit majd csak később sorol be a régiek közé és szépít legendássá az idő. Ahogy megindult a pályaudvarról a város belseje felé, már megbánta, hogy bejött, nem tudott mihez kezdeni magával,

egyetlen ismerős sem jutott eszébe, akit meglátogathatna, és kissé borús hangulatban járkált a Várkörön, majd hirtelen elhatározással bement a Pannonia moziba, jegyet váltott a hatórás előadásra és beült a nézőtérre, ahol már megkezdték a híradó forgatását.

A frontjelenetek megborzongatták, még nem tudta, hogy édeskevés közük van a harctérhez, csak a szorongást ébresztették föl benne a bizonytalan és reménytelen jövő előtt. A nagy film egy német vígjáték volt. Több ízben azon kapta magát, hogy elviselhetetlenül álmos és feje minduntalan lehanyatlak a páholy könyöklőjére. Valaki nevetni kezdett mellette, erre végül felriadt. A világosabb filmkockák fényében meg nézte a szomszéd páholyban ülő nőt, aki felől a nevetés hangzott. Az egy darabig úgy tett, mintha teljesen ártatlan volna a dologban, majd visszanezett a zászlósra és elnevette magát.

— Nagyon álmos? — kérdezte.

István álmosága ezzel elmúlt. Többet nézte szomszédját, mint a filmet, s amikor felgyúlt a lámpa és látta, hogy a nő egyedül van, akárcsak ő, természetesnek vette, hogy csatlakozzék hozzá és hazakísérje. A lány voltaképpen nem volt szép, arca és ezen belül orra túlságosan hosszúra nyúlt. Inkább okosnak látszott és ha előlről nézte az arcot, volt benne valami megindító. Az alakja is vékony volt kissé, de rendkívül arányos és csinos.

Tavaszi eső esett, a fénylő járdák szétört lámpafényeket vertek vissza és ő összeborszongott a hűvös esti levegőben. Útközben nem volt valami beszédes, inkább a lány faggatta. Egyszerű, érdeklődő jellegű kérdéseket tett fel neki. Mióta katona, melyik laktanyában, hol lakik és mit csinál civilben, a frontra mennek-e. A városban semmi sincs messze, hamar elérkezett az idő, amikor a nő megállt és azt mondta, hogy ő hazakereszt. A fiú búcsúzni is akart, meg nem is. Az igazat megvallva, szívesen betért volna a kertés, földszintes házba, de nem merte indítványozni. Megint a lány segített rajta.

— Jöjjön be egy pohár pálinkára — mondta.

Egy képekkel telezsúfolt terembe vezette, amelyről minden kétséget kizáróan megállapíthatta, hogy műterem. Ámulva nézett körül a felgyulladó fényben. A festmények ismert utcarészleteket, szeszélyes alakú fákat és egyszerű témájú csendéleteket ábrázoltak.

— Nem rossz! — mondta. — Ki festette ezeket a képeket?

A lány titokzatosan mosolygott.

— Csak nem maga?

— De én — mondta, oly jelentéktelenre tompított hangon, hogy szerette volna megcsókolni ebben a pillanatban.

Ábrándozásai közben sokszor el tudott képzelni magának ilyenféle nőt, de a valóságban sosem volt elég biztos önmagában. Egy kicsit szeretnie is kellett azt, akihez testileg közeledett, költészet nélkül, pusztán biológiai szükségletként nem tudott felfogni efféle kapcsolatot. Szerencsére ez csak elméletileg volt igaz, a valóságban bámulatos érzékkel találta meg mindenkinben azt, amit szeretni lehet.

Ennek a lánynak lényében biztonságot és gondviselő hajlamot érzett, amire annyiszor vágyott, s ami ebben a bizonytalan készülődésben különösen jól esett volna neki. A képeket nézegette, szerette volna elolvasni a nevét, de nem sikerült. M betűvel kezdődött, ha igaz, de a továbbiakban egy vízszintes vonallá vált, amelynek a vége lehajlott.

— Maga nagyon megnyerő — mondta.

— Szerencséje, hogy nem szépnek mondott és így nem kaphatom mindjárt hazugágon — mondta a lány.

— Azt is mondhattam volna, mert most valóban annak látom.

— Persze, a szép elég szubjektív kategória.

— Maga valóban szép.

— Udvarolnia nem kell.

— Az ember szeretné fejét a maga ölébe hajtani — mondta a fiú.

A lány hellyel kínálta, korholva önmagát, hogy ez csak most jut eszébe. Aztán egy alacsony szekrényhez ment, kivett egy konyakos üveget és két poharat. Az asztalkára tette, a fiú elé.

— Töltsön!

Egyszerre felhajtották a konyakot. A zászlós újra töltött, amit ismét azonnal megittak. A szesz jólesően áradt szét tagjaiban. Ültek a kanapén, egymáshoz nem túlságosan közel. A lány hátradőlt.

— Hajtsa ide a fejét — mondta.

Doma boldogan engedelmességet. Percekig hallgattak, de a csöndnek villamos feszültsége volt. Alulról kissé megrövidült és valóban szép volt a nő arca. István hanyatt feküdt az ölében, érezte kemény húsát. Karjaival magához húzta a lány fejét. Nem ellenkezett, de szorosan zárt fogakkal túrta a csókot. Keze a fiú hajában motozott. Aztán hirtelen eltolta magától.

— Most menjen — mondta, csaknem ijedten.

Doma az íróasztalon álló órára nézett. Valóban el kellett búcsúznia, ha el akarta érní az utolsó vonatot.

Amikor a lány kezét nyújtott neki, ajkához emelte. Az megérezhette ennek a különös fiúnak áhítatát, mert a másik kezével gyengéden, csaknem leheletszerűen megsimogatta a keze fölét hajló fejet. A zászlós összeütötte sarkát és távozott. Aztán, mint akinek hirtelen eszébe jut még valami, megfordult és néhány lépést tett visszafelé.

— A nevét sem tudom — mondta.

— Nevezzen Reginának — mondta a lány.

Nem ez a neve, gondolta István és jól körülnézett odakint, hogy majd visszataláljon a házba. Az ajtó becsapódott mögötte, az ablakban kialudt a fény. Sietős léptekkel indult a pályaudvar felé.

Amikor hazaért, Erős Dénes nem volt a szobában, de az ágya vetetlen maradt. Az ő fekhelyét azonban feldúlt állapotban találta. Szerencsére, egy kincstári pokróccal szokta letakarni, amelyen most látszott, hogy nem vették le, testek körvonalait és mozdulatok gyűrődéseit viselte, szinte kigőzölgéseiket és nedveiket is. Lerántotta az ágyról és lehajította a sarokba. Majd kicserélteti legényével.

15.

A völgy fölél kék ernyőt tart még az éjszaka, de a keleti égélj már dereng. Az áttetsző, kocsonyás hajnal megállította az időt. A zászlóalj századai csaknem zártrendben várakoznak a keskeny völgyben, az emberekbe szinte belefagyott a szó, suttogva, halk dörmögéssel próbálták megosztani és feloldani izgalmukat. Nem tudták, megéri-e a napfényes reggelt, az est kivált messze volt ahhoz, hogy egyáltalán gondolni is lehessen rá, a perceket is nehéz kivárni. Senki sem tudta, mennyi ideje várakoztak, de azzal mindenki tisztában volt, hogy a szűk völgyben néhány tüzérségi gránát eltörölhetné a zászlóaljat a föld színéről. Különös is volt, hogy odaát olyan csönd van. Virág Márton köpenyébe bújt, annak leple alatt gyűjtött rá. Végignézett emberein és elindult Doma Pista felé.

A második század közvetlenül előttük várakozott, fojtott, halk morgás jelezte a homályba burkolt tömeget. Főlnyerített egy-egy géppuskás lovacska, a katonák idegesen veregették meg nyakát. Nem olyan szertartásosan, ahogy ezt gyakorlatok közben, „pihenj” vezényszóra tették — mindig mosolyogni kellett rajtuk —, de ezúttal értelme volt a csittításnak, minden hang arra figyelmeztette őket, hogy árulójuk lehet. A cigaretta jól esett, Hunnia volt, a legerősebb, amit készít a Magyar Dohányjövédék, most meg se kottyant Mártonnak.

— Félsz? — kérdezte Doma Pistát.

— Nem tudom, a gyomrom táján érzek valami émelygést. Kezdődhetne már, mert ebben a várakozásban megöszül az ember.

Gráf hadnagy lopakodott előre százada mellett, szakaszról szakaszra, mondott egy-egy trágár szót, az emberek elhúzódtak útjából, és félelemmel gondoltak rettenthetetlen bátorságára. A szakaszparancsnokok között hallgatólagos megegyezés volt arra nézve, hogy mindig „a fal mellett haladnak”, mindenféle hősködéssel nélkül, a legfontosabb hadi céljuk az volt, hogy minél kevesebb legyen az áldozat.

Laczkovics közeledett az első szakasz felől, a gyerek nyugodtnak látszott, mosolygott. Pallag hadapród szőke feje is előbukkant az éjszakából, géppisztoly csörrent az oldalán. Távolról motorzúgás gördült feléjük, mint a hajnal sóhajtása. Mind világosabb lett az ég kék ernyője. Valahol az élen eldörrent egy puska és mintha ezzel összefüggésben volna, hátul elsütöttek egy ágyút, aztán még egyszer és egyszerre amennyit csak lehetett — megkezdődött a tüzérségi előkészítés. A kilövések nyers pukkanásai megdobogtatták a katonák szívét. Fölöttük húztak át a gránátok, szinte a szelét is érezték mindegyiknek, a sípoló, süvöltő röppályák mint az egérfogó dróttjai íveltek át fölöttük. Menetkészen álltak, mert a tüzérségi tűz egyúttal a megindulást is jelezte. Fojtott vezényszavak szálltak szájról szájra, az él elindult, nyomában a szakaszok, sorban. Elég jól rákapcsoltak az elején, szedni kellett a lábukat, de ez szinte jó is volt ebben a feszült lelkiállapotban. A szűk völgy szétnyílt előttük, a terep elsimult, a kék éjszakán átderengett a rózsaszínű égélj fénye, a mezők zölden váltak ki benne. A táj ismerős volt mindenkinek, errefelé vonultak a járóőrök. Az akácosban, ahol gyülekezniük kellett, aknamező volt, tegnap szedték föl az árkászok. Félve lépkedtek, megszokták, hogy itt csak egy cövekkel kijelölt ösvényen szabad közlekedni. Az erdő friss és illatos volt, a gypet harmat fedte, csillogó fűszálak verdesték lábszárukat. A bakancsok és csizmák csurom vizesek voltak már,

szinte fröccsent lépteik nyomán a rét. A tüzérségi tűz változatos ritmusban szólt tovább, olyanok voltak a lövések egyenként, mint kötéllel összekötött tüzes gömbök, de a kötelek összekuszálódtak fölöttük az égen és nem lehetett különválasztani őket, a becsapódások egyre távolabb estek, morgott és zokogott kelet felől az ég alja. A tág lapályt ködfelhők fedték, nemcsak valódi ködből és füstből, de mesterséges ködösítésből származók is, ennek leple alatt már dolgoztak a rohamjárőrök, akiknek rést kellett nyitniuk az aknamezőkön, drótakadályokon és védővonalakon. — Indulj! — adták tovább a parancsot ekkor és megint fel kellett ugrani a harmatos földről.

Lehetett ekkor fél három. A nap már felbújt a látóhatár fölé, csillagászati értelemben előrehaladottabb idő volt. A látvány gyönyörű volt. A nagy mezőn, kék ködpamacskok között, szétbontakozva a támadás alakzatába, nyomultak előre a különböző egységek, lövésre készen tartott puskával és géppisztollyal, övükben kézigránáttal, fölöttük a röppályákkal felkavart hatalmas égbolt zokogott, s a távolban géppuskák kepeléseit szabdalta szét a ritkuló tüzérségi tűz. Mindez Márton szemében úgy festett, mint egy nagygyakorlat, ellenséget egyelőre nem lehetett látni. De feldübörgött az ég kelet felől és megszólaltak a sorozatvetők. Az egybeolvadó robbanások olyan hangot adtak, mint ha egy óriás zokogna, félelmetes volt. A kilövések öblös harsogásait csakhamar a becsapódás nem kevésbé sűrű zápora követte, bal kéz felől, egyelőre elég messze, szinte felporzott a föld, s a kék ködfoltok között haladó szétszórt egységek eltűntek a felkavargó szennyes füstben.

Bunkerok bukkantak föl a század előtt, Doma István kétoldalt széthúzódozó két rajával futott egy tüzet köpködő géppuskafészek felé. Itt-ott lefeküdt egy-egy raj, majd egyenként előreszókeltek a katonák. Márton előrefutott két bunker között, ösztönei arra irányították, mint belőhetetlennek hitt sávra. Golyószórója tüzelőállásban, felporzott a lőrés körüli föld, elhallgatott a bunker, hogy fél perc múlva újra kezdje. Meg kellett kerülniük a drótakadályok felgöngyölített maradványait, úgy közelítettek, lopva, a bunker lőrésé felé. Hátul feljajdult valaki. Márton csak egy pillantást vetett arra, néhány fekvő alakot látott a fűben. A lőrés előtt, amelyet oldalt közelített meg, bevágott egy Vécsey-féle kézigránátot. Török tizedes, aki a nyomában volt, ugyancsak bedobott egyet. A bunker oldalán, feltartott kézzel jött ki egy kormos arcú fiatal katona, karján felhasított zubbonya alól csordogált a vér. Társa holtan feküdt a bunker alján. Az utolsó pillanatig lőttek, ezeknek ez volt a feladatuk és sorsuk — gondolta Márton.

Egy virágzó bükkönytábla szélén fiatal magyar katona feküdt, sápadt arcában nyitott kék szemek meredtek az égre, mintegy az égbolt tükreként. Doma zászlós megkövülte nézte, egy pillanatra megállt, föléhajolt, megfogta a kezét. Ez a kéz már élettelen volt, sápadtsága, akár az arcé, mintha a testből minden vér elfolyott volna. Sebet és vértócsát nem látott a zászlós, de ahogy a katona bal kezén felfedezte a karikagyűrűt, mély megindultság váltotta föl döbbenetét. A lányra gondolt, akit a katona eljegyzett magának, talán csak néhány hete, hogy legyen valakije. Doma zászlósna tovább kellett rohannia, de szemét egy kis darabig nem tudta levenni a halotról, akit először látott ilyen közelről. Még akkor is nézte, amikor már csupán szíjjal pántolt rövid utászcsizmáit látta két égnemeredő lábfején. A következő pillanatban elfelejtette, mert géppisztolysorozat fűtyült el mellette, s mögötte felporzott a föld. Egyből földrevetette magát, az ösztön dolgozott benne, hogy elfeledtesse a halottat, és csak a maga életére eszméltesse.

Hajrázás és fegyverropogás tölti be a tájat, kézigránátok tompa csattanásaitól szakadozik szét az egybeszabott mező. A fiúk derékig vizesek, a vastagszárú, magasranőtt gyomok, tavalyi magból kipergett, keresztül-kasul nőtt, valaha-volt kultúrnövények sűrű szövevénye csupa harmat, cafatnak hívják István gyermekkorá tájain a harmatot, s most erre gondolt. A nap már kezdi ontani a meleget, de ezt is csak most veszi észre,

általában vagy semmit sem érzékel a világból, vagy túlságosan élesen lát mindent egy-egy kitáruló pillanatban.

Felkaspaszkodnak egy domboldalra, amelyet foltokban fattyúerdő borít, az erdőszélen páncélgépkocsik állnak, mellettük pipázgat két német katona. Szőke hajuk kiszívan oldalt fésülve, rózsaszínű bőrükön táncol a gallyak közt áttűző napfény. Fekete ruhájuk oly tiszta, hogy Doma zászlós ebben a pillanatban csak gyűlöletet érez irántuk. Sáros kezét végighúzza izzadt homlokán és eltikkadt ajkát megnedvesíti nyelvvel, de érzi, hogy nyálkahártyái kiszáradtak. Csak egy korty víz volna valahol! Kulcsa üresen lóg, legényét nem látta hajnal óta, eszébe sem jutott eddig. Most egy kis holttérbe jutott, s ez ráébreszti saját szervezetének igényeire, különben megfeledekzik róla újra, mihelyt bekerül a tűzbe.

Nem kell sokat várnia erre, mert a széles, ellaposodó, ritkás, bokrokkal és nagyranőtt gazzal borított dombtető beláthatatlan térségében elakad minden előnyomulásuk. A legszörnyűbb az, hogy zuhog rájuk a záporozó lövedék, de nem lehet látni, hogy honnan, mintha automata-géppuskák beállított tüze volna, vagy mintha a fák koronáiról lövöldözni láthatatlan és elpusztíthatatlan alakok. Szünet nélkül süvöltenek a lövedékek, képtelenség innen tovább jutni. Szerencsére egy elhagyott árokrendszer van a dombtetőn, abba vetik bele magukat, de van úgy, hogy az árok hosszán söpörnek végig a golyók. István még sosem érzett ekkora halálfélelmet. Lapul az árok fenekén, ismert és idegen katonákkal, övéivel és összekevert, különböző ezredékbe tartozókkal, és érzi, hogy kellene valamit tenni, de nincs ereje hozzá. Rendfokozata kötelezné, hogy kezdeményezze legyen, hogy összeszedje ezt a reszkető, árokba bújó tömeget, de maga is csak egy közülük, félelme nem engedi, hogy egyáltalán elárulja magát és rangját.

Egy idegen ezredes fut közéjük, beleugrik az árokba, középen, mintegy tíz méternyire Doma zászlóstól.

— Ki itt a parancsnok? — kérdi kemény haraggal és szidni kezdi az egész gyáva népet, amely itt lapul az árokban, tüzelés és ellentámadás szándéka nélkül. Lehet, hogy saját félelme beszélteti, nem nyújtanak számára kellő oltalmat és biztonságot a katonák, ezredes létére a tűz harc legközepeán kell találnia magát, és nincs a kezében úgyszólván semmi hatalom, erő, intézkedési lehetőség, egy nyomorult tisztet nem lát, akire átháríthatná felelősségét, és akin kitölthetné tehetetlen dühét.

A zászlós csikorgó foggal hallgatja, félelme haraggá változik lassan, de nem fedi fel magát, az ezredesnek háttal fekszik az árokban és puskája závarzatán babrál. Legszívesebben az ezredeset lőné le, más ellenséget nem lát maga körül. Keserűen gondol arra, hogy ilyenkor sem tűzérési támogatás, sem repülő nincs, azt kívánnák, hogy pusztá kézzel rohanjanak bele a szűnni nem akaró tűzbe. Az ezredes kidühöngte magát, eltávozik, nem érzi biztonságosnak a futóárkot.

Hol az ellenség? Egyetlen alakot nem lehet látni sehol, mintha maga a föld köpködne gyilkos magvait a szemük közé. Pallag hadapród szőke feje villan meg a bokrok között, rohamsisakját a kezében hozza, bal kezét fülére szorítja, ujjai közt vér csurog a nyakába. A fülét lötték keresztül. Ellentámadást akart szervezni a körülötte lévő saját és ismeretlen katonákból, fel is fejlődtek, hogy meginduljanak a láthatatlan ellenség elé, amikor különös csattanást és forró hullámot érzett a fülében. Ott ül a bokor tövében, már a harmadik kötöző csomagot bontják föl körülötte az emberek, egyikük szakszerűen kötözni kezdi, de a vér átüt a kötésen és nem akar csillapodni.

Hol lehet Tömböly hadnagy? Doma zászlósnak eszébe jut, hogy egész nap nem látta, és úgy érzi, nagyon magára maradt az emberekkel, akik nagyjából itt vannak körülötte mégis. Most már nem fél annyira, úgy látszik, ez a pánik is hozzátartozott a keresettséghez. De az eszével most is tiltakozik az ellen, hogy nekirohanjon embereivel a tűznek.

Meg kell várniuk, míg a zápor szűnik kissé, aztán majd meglátjuk, mit lehet tenni. De most olyan a helyzet, ahogy jobban szemügyre veszi, mintha túlságosan elől lenne ezekkel az emberekkel, akár jobbra, akár balra fülel, a tűz mindenütt a hátuk mögött csattog.

Délután végre történik valami. Úgy tetszik, mintha jobbról-balról felzárkóznának mellé, s az az érzés, hogy egyedül maradt, feloldódik, különösen, amikor egy szakasznyi emberrel megpillantja Tömböly Imrét, jobbról, alig ötven méterre, s kevéssel utóbb Laczkovits hadapród harsány hangját hallja kissé maga mögött, balról. Tűzérési tűz ível át a feje fölött és az emberek támadási alakzatba fejlődve nyomulnak előre. Maga is kiharancsolja az árokból katonáit, és szinte feloldódva és megnyugodva áll be a kibontakozó támadás vonalába. Srapnel pukkan fölötte a levegőben, egy-egy lövedék sorozat sípol és pattog körülötte, aknagránátok csapnak le fekete haraggal hol előtte, hol mögötte. Halász tizedes, az első század gránátvetős rajparancsnoka jön mögötte, megnyugtató hűséggel kíséri, csak hetek múlva vallja be, hogy vigyázott rá. Olykor tüzelőállást foglal és elpukkasztja a játékszerszámot. A harmadik század parancsnoka, Udvardi főhadnagy, az egyetlen tényleges zászlóalj századparancsnokai között, itt halad tőle jobbra, nyugodtan viselkedik, időnként ránéz, bátorításul. Erőrendszerszerhez érnek megint, a fokozódó géppuskatűz jelei először, aztán megpillantják a lőrészeket is. Megint meg kell rohmozni a bunkereket, amelyekből az utolsó pillanatig fröccsennek feljükk a lövedékek. István egy megtántorodó katonát hagy maga mögött, szeme sarkából látja, hogy teljes hosszában elvágódik a földön, majd összegörnyedve rángatózik még. Aztán hírvívője vágódik hasra, keservesen jajgat.

— Zászlós úr, kedves jó zászlós úr! — kiáltozza sírva.

Ketten odakúsznak hozzá, haslövést kapott.

István vérző szívvel nyugtatgatta és kénytelen volt otthagyni a gyereket, egy emberrel mellette hagyva, amíg a sebesültvívők el nem szállítják. Akiket nem kaszabol le a géppuskatűz, mégis elérik az erődtüteményeket, és a lőrészekon bevágott kézigránátokkal teremtenek egy percnyi csendet végre. Az életbenmaradt szovjet katonákat hátraküldik és rohannak tovább. Megint dombtetőre jutnak, szerencsére egy elhagyott árokrendszerbe, a tűzérési tűz megint lehetetlenné tesz minden előrejutást. Egy gránát belevág az árokba, öt halott. Jajszó tölti be a robbanások közötti szűk másodperceket is. Véres kötések villannak elő az árokból, amelyeknek fenekén lapulnak az emberek, tüzelni nem lehet, nincs kire, gyalogság nincs előttük, csak a rettenetes tűzérési tűz.

Egy nem egészen fiatal honvéd, Brenner János, az első századból, mint aki megunja az egészet és dühében cselekedni kíván valamit, egyszerűen kimászik az árokból és puskáját csípőjéhez szorítva, ahogy tanulta, rohanni kezd az ellenség felé, káromkodva és kiáltozva. Nem lehet érteni már, mit mond, léptei ingadozni kezdenek, végül vagy tíz méternyi futás után összeroskad. Rohamsisakján tenyérnyi lyuk tátong, a szilánk az agyában volt már, amikor elindult magános rohamára.

A tűzérési tűz változatlanul tombol, ha sokáig tart, itt pusztulnak el mindnyájan. Doma zászlós a tehetetlenség fojtogató érzésével ül a rettenetes futóárokban, amelyből nem lehet kibújni. Az a szörnyű ebben a háborúban, hogy az ellenfelet nem is látja az ember, de teljesen ki van szolgáltatva neki. Ha visszaüthet, ahogy az emberi farkastermeszet kívánja, könnyebb. De hiszen a haditechnika csodáival rendelkezik már az ember! Csak néhány stuka kellene, hogy elhallgattassa a tűzéréséget, hogy a védtelen embert felmentse egy kissé a repeszek hústépő és idegszagató rettenetétől.

A támadás folyton szétszakítja az embereket, a zárt alakulatokat megszünteti, alkalmoszerű csoportosulásokhoz léte. Mennyire elképzelhetetlen mindez egy gyakorlaton és milyen természetes a harcban! A maguk bőrét féltők, a természettől fogva gyávák, az

idegbeteg rettegők minden elhatározás nélkül, csupán ösztöneiknek engedelmessé, megbújnának valahol egy árok, egy bokor, egy kis halom mögött, a bátrak, a kötelességteljesítők, az önmagukat legyőzők pedig, mert mást nem tehetnek, mennek előre, fejjel a falnak, összeverődnek, majd megint szétszóródnak, míg végképp szét nem szakítja őket a halál vagy a sebesülés.

Virág Márton egy ismeretlen hadnaggyal ül az elhagyott orosz futóárookban. Az éjszakát még együtt töltötte a század megmaradt és egybeverődött embereivel, egy magaslaton. Alig aludtak valamit a szemerkélő hideg esőben. A pusztára terített pokrócok és sátorlapok vajmi kevés meleget tartottak, alig várták a hajnalt. Pedig tudták, hogy az éjszakára megakadt támadást folytatniuk kell, mégis jólesett megmozdulni végre. A századparancsnok szinte csak az éjszakai pihenés alatt volt velük, aztán megint nem látták. Márton ugyan találkozott vele egyszer, egy barázdában lapult, fejét belefúrta a földbe, remegett egész teste. Reggel megint nem lehetett látni sehoh, a támadást Márton vezette. Egy kis falu volt előttük, órákig tartották az oroszok, nem tudtak moccanni sem tűzerejüktől. Sebesültek jajgattak, egy ember megőrült a században és befutott a lángok közé. Égett a falu, az ablakokon füst tekeredett ki, amikor végre bejutott Márton egy szakasszal. A falu mögül, előre elkészített állásokból tüzeltek már a szovjet katonák, s oly nyugodtan jártak-keltek közben fedezékeik közt, mintha az ő fegyvereik kárt sem tehetnének bennük. Márton megállapította, hogy ezek értik a visszavonulást, halottat is alig hagynak hátra. Nekik mindig azt mondták, hogy visszavonulás nincs, nem is gyakoroltatták velük. Ezek az idegen katonák, akiket csak mostanában szemlélhet néha ilyen közélről, láthatóan nem estek semmiféle pánikba, hogy hátrálniuk kell. Nyugodtak, szinte fölényesek, szakszerűen és pontosan végzik dolgukat. Csak az lehet a dolgok mélyén, hogy hazájukról, szülőföldjükéről van szó, de lehet, hogy többről is.

Időnként felmerülnek benne efféle gondolatok, ha villanásnyira is, de nem tehet mást, ő is kötelességét teljesíti, a saját fogalmai szerint. Ebbe az árokrendszerbe úgy került, hogy a falu elfoglalása után, túljutva a falun és szétbontakozva a mezőn, megállította őket az aknavető és géppuskák tüze. Egy répaöldön feküdt, amikor felfedezte nem messze ezt az árkot, amelynek közepén lőréssel ellátott bunker ástott felé üresen és hangtalanul. Belevetette magát az árokba, kiáltozni kezdett emberei után, akik azonban a hozzájuk közelebb eső faluba vonultak vissza fedezéket keresni. Egy hadnagy csapódott mellé, akit nem ismert, az követte az árokba. Arra gondolt, hogy egy kicsit itt kifújhatja magát.

De alig indulnak meg az árokban a bunker felé, egy idegen katona fekszik előttük. Márton rákiált azzal a pár orosz szóval, amit a magyar-orosz katonai szótárból tanult. „Kezet fel, dobd le a puskát!” — de a katona nem mozdul. Lövésre készen tartott puskával közeledik hozzá, mindinkább megnyugodva abban, hogy az idegen katona már halott. Megragadta vállát, rögtön érezte a test élettelen merevségét, ijedten engedte vissza. Át kellett lépni rajta, hogy a bunkerbe jusson.

A hadnagy a másik irányban indult el, körben, így találkoztak a fedezékben, egyúttal meggyőződve arról, hogy senki sincs rajtuk kívül a közelben. A lőrésen vizsgálgatták távcsövével az oroszok mozdulatait s látták, hogy felcihelődnek, feladják a falun túli állásokat is. Márton szerette volna most, ha szakasza vele van. Így, sajnos, vissza kell térnie hozzájuk. Pedig ez igazán alkalmas hely volna ahhoz, hogy kitartsanak benne.

Félúton voltak a bunker és a falu között, amikor megint megkezdődött a tüzérségi tűz. Nagyon furcsa volt, hogy a hátuk mögül hallatszóttak a kilövések, onnan közeledett a szipoló fenyegetés is, az orruk elé estek a becsapódások. Hirtelen azt hitték, irányt

tévesztettek, de rá kellett döbbenniük, hogy a saját tüzérségük ébredt fel végre, és azt a tűztámogatást, amelyet a község elfoglalásához kellett volna nyújtania, most kegyeskedik megindítani, amikor már a falu a kezükben van. Kétségbeesve gondolt erre, amíg szökellve bejutott a szélső házak közé. Emberei integettek neki.

— Lőnek bennünket! — kiáltotta egy Sós nevű első századbeli katona. — A saját tüzérségünk! Mit csináljunk, zászlós úr?

És fölemelt öklét rázogatta hátrafelé és kiáltozott.

— Ne lőjjetek, állatok, miénk a falu!

Persze mindez teljesen hiábavaló volt, a tüzérség, és, sajnos, a tüzérfigyelő tiszt is messze volt, távbeszélő-összeköttetés nincs ilyenkor, semmilyen híradóeszköz sincs a közelben. Márton egy hírvívót futtat hátra, de nem lehetett megvárni az eredményt, hátra kellett húzódnuk a faluból, mert a tüzérségi tűz a község házaira irányult.

Késő délután ugyanoda került, ahonnan reggel elindult s ott éjszakázott megint a magaslaton, ezúttal még kevesebb emberrel. A századparancsnokot már itt sem látta. Az emberek azt mondták, hogy idegösszeroppanással vitték el délután.

A század létszáma százotre apadt. Márton szakaszában három halotról és tizenegy sebesültről tudtak. A keserves számvetést az is tetézte, hogy csaknem magára maradt az emberekkel. Bíró Péter is megsebesült. S hogy a többiek merre vannak, egyelőre senki sem tudja.

Lehet, hogy három, de lehet, hogy négy nap telt el a támadás kezdetétől. Azóta alig szundítottak valamit, élelmezést nem kaptak, mert a konyhák és szekerek lemaradtak valahol, vizet is alig ittak. A stukák, ó, a stukák, amelyeket annyira vártak a tegnapi támadásnál, most itt vannak, vijjogva csapnak le — rájuk. Megcélozzák őket és zuhanva söpörnek el fölöttük; szerencsére — s a harc tele van ilyen szerencséivel — nem találunk pontosan, csak egy halottat eredményez a támadás. Az elviharzott gépek nyomán dermesztő döbbenet marad, a „szövetségesek” iránti gyűlölet egy fokkal nőtt megint, bár senki sem hiszi, hogy valami szándékosságról van itt szó, mindössze az összeköttetés nincs meg, akár az elkészett tüzérségi tűznél.

Most a csönd is félelmetes, nem lehet hinni benne. Márton egy erdőszélen áll embereivel. Végre kifújhatják magukat egy kicsit, a hirtelen támadt tűzszünetben, a felmelegedett időben, az álomosság úgy tör rájuk, mint egy elsodró erejű támadás, csak egy percre kell leülniük valahol, hogy fejük eszméletlen álomba zuhanjon.

A város úgy áll a dombon, mintha ők álmodták volna ide. Mikor is látták várost? Valamikor a kirakodásnál, de az oly régen volt, hogy már egészen elmosódott az események zuhatagában. A napfény rózsaszínű és narancssárga árnyalatok változatos keverékeit keni a házfalakra, amelyek innen messziről nagyon szépek. Közélről bizonyára tele vannak sebhelyekkel. Különös, hogy az ember már gyönyörködni is tud, csaknem önfeladten, pedig csak annyi történt, hogy megérkezett a konyha, jóllakatták őket a háromnapos éhezés után és — amit talán ennél is fontosabbnak kell tartanunk — csönd van. De annak is hangja van, ha az ember belefűl egy kicsit, golyóspólást hall és ösztönös mozdulattal behúzza a nyakát. Vagy távoli hajrát hall és a halál csörömpöl a feje fölött egy géppuskával.

Hajnaltól, amikor Márton apró szunyókálásaiból fel-felriadt a harmatos fűben, iszonyú szomjúságot érzett. Vizet a felvételezők sem hoztak a harcolóknak, pedig jobban érzik hiányát az élelemnél is. Felült és behallgatózott a hajnali csöndbe, amelyet csak egyszer-egyszer szakított meg robbanás. Csajkáját lecsatolta a legénye zsákjáról, és félig fekvő helyzetében hozzáfogott, hogy kaszáló mozdulatokkal némi harmatot gyűjtjön bele a fűszálakról. Hosszú időbe telt, amíg egy kanálnyi is összegyűlt, möhön itta meg, de még szomjasabb lett tőle, a lágy víz nem sokat segített, a folytonos munkában

egyre szomjasabb lett, végül abbahagyta a reménytelen küzdelmet. Az embereket nézte. Némelyik aludt, csak úgy eldőlvé, hátán a szerelvényel, annak vetette felsőtestét. Mások már mozogtak, kapcájukat tekerték újból, ettek, puskájukat törölgették, belepte a harmat éjszaka, vérükben volt tényleges szolgálatuk emlékeként a rozsdától való félelem.

Az ezredlelkész jött a fák közt, előrehajló vállal, mintha lövéstől tartana, két ember ballagott mögötte, ásóval a kezében. A halottakat temették el.

— A keze ökölbe volt szorítva, mintha fenyegetne valakit — mondta.

— Kiről beszélsz? — kérdezte Márton.

— Borbély Menyhértről.

— Meghalt?

— Meg.

Délután még találkozott vele, nagyon megtörtnek látszott, alig ismert rá.

— Megdöglünk mindnyájan, pajtás! — mondta szomorúan és cigarettát kért. Mőhőn, szenvedéllyel szívta, mint akinek nincs már sok ideje.

16.

Doma zászlósnak olyasféle érzései voltak, mint egy rászédett újoncnak, amikor az alezredes hívatta, azzal a paranccsal, hogy szakaszával derítse fel az ellenség tűzerejét és készítsen vázlatot erről.

— Űgyis szépen rajzolsz — mondta.

„Ha csak rajzolni kellene” — gondolta Doma István. Már rosszul is kezdődött az egész, mert azon a reggelen, más tisztekkel együtt, a zászlóaljparancsnok őt is felvezette az ezredes elé, eligazításra. Egy erdőszélen várták az ezredest, Alapi végignézett beosztottjain.

— Gombold be a köpenyed gallérját! — mondta Doma zászlósnak.

„Még jó, hogy a borotválkozást nem kéred számon” — gondolta István. Nem is állhatta meg szó nélkül, annyira dühítette ez a kicsinyesség. Elképesztő volt, hogy egyáltalán köpenyben, menetöltözetben kellett lenniük. Mihelyt felkelt a nap, melegük volt, beleizzadtak a posztóruhába. Az volt a legkevesebb, hogy köpenyük gallérját kigombolták és kihajtották.

— Ez itt igazán nem fontos, alezredes úr! — mondta indulatosan.

Dícséretére szolgáljon, a parancsnok, egészen szelíden, ennyit mondott:

— Jó, jó, de tudod, milyen az ezredes úr!

István elszégyellte magát és arra gondolt, mit szólna az ezredes, ha ezt hallaná, hogy gorombítaná le a zászlóaljparancsnokot is puhaságáért. És begombolta köpenyét, tekintetével bocsánatot kérve az alezredestől.

Viszonylagos csend volt, távoli aknavető- és géppuskarész hangjait hallották elmosódottan. Az előző este elakadt támadás rettenetes volt. A dombon látták Tyim városát, bal kéz felől, elég messze, aranylott a napsütésben, s a domb meghosszabbításában, amerre saját támadási sávjuk esett, iszonyú tűz fogadta őket. Az volt a legrettenetesebb, hogy a méteres gazban senki sem tudott lőni, legfeljebb rejtőzésre volt jó, de a lövedékek, mintha valami pontosan beállított gép szőrná őket, a földtől arasznyi magasságban fröcskölték tele a terepet. A fekvő ember fejlődést kapott, jobbnak látták, ha állva maradnak, a lábsebek kevésbé félelmetesek, s legalább puskájukat is használhatták az előttük feketedő lőrészekre, ha nem is valami nagy találati valószínűséggel, de nincs borzasztóbb, mint tértelenségre kárhóztatva és védekezésre képtelenül várni a sorsot. Az összeköttetést is nehéz volt megtartani ilyen körülmények között, egymást is alig látták, tűzük saját bajtársaikat veszélyeztette. Az emberek megbújtak a fedett terepen, senki sem volt kezében a saját egysége, véletlenül összeverődött emberek követték, ha követték, a parancsnokokat. Itt is, ott is felüvöltött egy sebesült, s ha csak nem egészen súlyos sérülése volt, a támadásban lévő katonák irigyelték, amikor érte jöttek az egészségügyiek. A hőség napközben csaknem elviselhetetlen volt, de ezt csak akkor vették észre, amikor megálltak, egy-egy csendesebb órában, különben az életösztön, a saját létükért való aggodalom, az a megfeszült idegállapot, amiben a támadás kezdete óta éltek, elfeledtette velük a meleget. Órák óta folyt a tűzharc, az elakadt támadás reménytelen helyzetet teremtett. Ilyenkor nem volt egy repülő, egy harckocsi, tüzekek sem voltak, a gyalogezred a saját löfegyvereivel igyekezett puhítani az előtte lévő vonalat.

A szovjet erők, tűzerejük tekintetében, látható fölényben voltak velük szemben. Azt a támadó harc izgatott pillanataiban is meg lehetett állapítani, hogy egy alaposan

kiépített erődrendszerbe ütköztek Tyim előtt. Ráadásul, mindez egy meredek falú domboldalon, látni lehetett a tűzgépek fedezékeinek lőrésait. Egy lépést sem tehettek tovább, földre szegezték őket a köpködő és ugató fegyverek.

Amikor besötétedett, az ezredet visszarendelték néhány száz méterre, a ritkás erdő fái közé, tábori őrsöket állítottak és lepihentették az embereket. A felvételezők itt érték utól a zászlóaljkat. A konyhák lemaradtak, a napról napra megfőzött ételt ki kellett önteniük. Most is csak a felvételezők érkeztek meg, zsákokban hozták a kétszersültet, művaját, műmézet és csokoládét. Doma zászlós aznap már a földből kikapart nyerskrumplit ette, most mézes ujjait is lenyalogatta, akkor jutott eszébe a sebesültkötőzés közben kezére száradt vér. A legcsekélyebb undort sem érezte, s ezen nem is csodálkozott. Miután belaktak valamennyire, lefeküdtek a fák tövébe, kibontották pokrócaikat, magukra terítették és elaludtak. István több ízben felriadt, olykor felbőfönt az égalj fegyverekkel megtűzdelt torka. Nézte a csillagos eget, olyan volt, mint odahaza. Semminek sem volt értelme. Hazaszeretet, kötelességteljesítés, hűség — a szavak elvesztették eredeti jelentésüket és szigorú kényszert sugároztak. Reggel Alapi ales hívatta és felvezette az ezredparancsnok elé.

E harcfelderítés — mert nem menekülhetett tőle — később úgy élt emlékezetében, mint egy görcsoldó, megkönnyebbitő gyógyszer. Kimondhatatlan izgalommal indult el, visszaemlékezett a védelmi vonal esti tűzerejére, és nem sok reménye volt arra nézve, hogy szakaszát sértetlenül visszahozza. Óvatosan, laza csatározásban, rajonként gyülekezett előre embereit a ritkás erdőben, amely, szerencsére, nagyjából párhuzamosan követte a szovjet védelmi vonalat. Páll őrzetöt lehagyta a jobbszárnynon, golyószórósával, Juhász Sándorral körülbelül középpüti nyitított tüzet, rajait oly szélesre bontakoztatta, ahogy csak lehetséges volt, azután sűrű helyváltoztatásokkal tüzelte fegyvereiket, hogy megszólaltassa a szovjet vonal tűzgépeit. Vati tizedessel járt-kelt az erdő hosszán, mindenütt utasításokat adván, térdén a vázlatfüzettel, amelybe már berajzolta a szemközti domb látrajzát, sorra bejelölte az aknavetőket, géppuskák és páncéltörő ágyúk tűzfészkeit. Egyáltalán nem volt veszélytelen foglalkozás, mert az aknatűz különösen közel tapogatózott körülöttük és a géppuskák lövedékei, ha messziről is, de füttyölve suhantak el a közelükben. A faágak recsegve törtek le, szilánkok hasogatták az erdő nyugalmit. S Doma zászlós, látszólag nyugodtan, féltérde ereszkedve rajzolt. Egyfelől megnevezhetetlen siker-érzet töltötte el, úgy gondolta, eredményes felderítést végez, az esti tapasztalatokhoz képest is meglepte a tűzgépek sokfélesége és sűrűsége. Másrészt, a magasabb parancsnokságokkal szemben, akik mindig hajlamosak voltak az ellenfél erejének lebecsülésére, kitűnő dokumentumnak érezte vázlatát és jelentését, ettől remélte, hogy nagyobb tűztámogatást, tűzérségi és repülőelőkészítést fognak kérni felülről, vagy a németektől, nem kérkednek majd embereik rovására, hogy pusztá kézzel is bírunk velük, kamerád! A fontosnak érzett feladat elfeledtette vele a veszélyt, s amikor, készen a vázlattal, bevonult, ráadásul veszteség nélkül, eltöltötte a jól végzett munka tudata. A harcizajból arra következtetett, hogy jobbra-balra előretörnek a saját csapatok, ez talán mégis hozzájárul az ő támadásuk sikeréhez, amire ugyan most is borzongva gondolt. Ha ezt az erődrendszert a maguk tűzerejével és harckészségével kell leküzdeni, nem sok a remény.

Ez volt a negyedik támadási napjuk, de úgy érezték, mintha hetek óta folynának a nehéz harcok. Doma zászlós jelentkezett az alezredesnél, jelentette tapasztalatait és átadta neki a látrajzot. Aztán visszatért az erdő ritka fái közé, ahol szakasza már elhelyezkedett, s a félig megásott lövészetknőkben, fél-pihenő helyzetben várta további sorsát. Mihály, aki a felderítésben nem vett részt, azóta ugyancsak készített a zászlósoknak egy lövészgödrt. Géppuskák ropogtak, srapnelek fröccsentelek szét a magasban, aknag-

ránatok csapódtak köröskörül. István beült gödrébe, élvezte a meleg napot. Köpenyét, zubbonyát kitergette a gödör mellé, négy napja nem vethette le, esőtől-harmattól csuromvíz volt rajta minden.

A támadást délután öt órára tűzték ki.

Megint úgy hajtották neki őket a szovjet állásoknak, akár az előző napon, emlékezetükben majdan teljesen egybefolyik a két támadás, annyira hasonló körülmények között zajlik le. Doma zászlós végképp nem értette, miért kellett felderítenie az oroszok tűzfegyvereit, ha egyszer semmibe vették jelentését. A düh és az elkeseredés akkora volt benne, hogy a fogát csikorgatta és a reménytelenségében minduntalan rohamra vezényelte volna az embereket.

— Előre! — kiáltozta rekedten és felugrott a földről, a méteres gazból, rohant a tűzokádó domb, a fel-felvillanó fedezékek felé. E jól kiépített állásokból, a domboldalból, fölényesen kaszabolták le a völgyben mozgó gyalogosokat. Ráadásul a géppuskalövedékek, szinte függetlenül a túldalt készült tüzelőállásoktól, rejtélyes eredetű záporral fogadták a magyarokat. Valaki kitalálta és elkiáltotta, hogy a fákról a partizánok. Erre a katonák a fák koronáit kezdték lőni, természetesen minden eredmény nélkül, csak a löszert pocskolták vele. Mások automata-géppuskákat emlegettek, de semmi bizonyosat nem lehetett tudni, csak sebesültjeik és halottjaik szaporodtak percről percre. Doma István olyan volt már, mint egy őrült, fel-felugrott a földről és kiáltozott.

— Előre! — hallatszott rekedt hangja, de látta, hogy senki sem követi, az embereket leszegezi a félelem, maga is visszafutott előbbi helyére, mert arra gondolt, hogy saját embereinek tűzébe kerül. Lefeküdt a földre, szinte belelapulva a rögökbe. — Istenem, istenem! — suttogta kétségbeesetten.

Sötétedéskor megint visszagyülekeztek az erdőbe, kiásott, elhagyott lövészgödrekbe, iszonyúan megfogyva. A század vesztesége, ahogy Tömböly hadnaggyal másnap reggel megállapították, nyolcvanhét fő. Az egész zászlóaljnál, az egész ezrednél ez a helyzet. S akik megmaradtak? Ha lett volna is bennük harci kedv, megette volna ez a négy nap. Csüggedtek, fáradtak, öregek — igen, öregek, kétségbeesetten öreg ez a legénység. Mintha az a kevés sorkatona is elhullt volna az eddigi harcokban, aki volt. A zászlósoknak az az érzése néha, hogy nem szívesen adták Hitlernek ezt a hadsereget, s mert mégis adni kellett, nem nagyon válogatták meg az embereket. Illetve, olyképpen válogatták meg, hogy a számukra legértéktelembb elemeket adták. Szegényparasztokat, munkásokat, tanítókat, rebellis értelmiségieket, csupa tartalékos állományt. A tiszték között ludovikás századparancsnok sincs sok, de tán még kevesebb a jutasi tiszthelyetes, legalábbis a harcoló alakulatoknál, harcoló beosztásban. Ráadásul az emberek húsz százaléka nemzetiségi, román és ruszin, még annyi készséget sem mutatnak a harchoz, ha ez lehetséges, mint a magyarok. A zászlóaljban német nemzetiségűek is vannak, kevés kivétellel ők sem érzik a maguk ügyének a háborút.

Veszett tűzérségi tűz csapkodja a végtelen mezőt, felveti a földet az égre, amelyből egyetlen reménysugár sem int a szerencsétlenek felé. Az a hír járja, hogy estefelé evvel az elgyötört, megfogyatkozott néppel, újra meg kell ismételnük a támadást. „Csak a csoda segíthet rajtunk” — sóhajtja Doma zászlós.

17.

Huszonnégy órája moccani sem tudtak, beásták magukat a fekete földbe. Kiss János kétségbeesetten, verejtékező arccal hajolt gyalogsági ásója fölé és minden robbanásra hasravetette magát a harmatos növények között, rettenetesen féltette életét. Össze kellett volna kötni Reiter zászlóssal, aki akkor már a földön fetrengett, hisztériásan csapkodta magát, remegett, fogai vacogtak, a gépfegyverek szüneteiben, mint azok visszhangja, hallatszott csattogásuk. Alapi alezredes akkor már nem volt velük. Márton mindig úgy érezte, hogy nincs a kezében a zászlóalj, amikor a harcok alatt, mint egy kiránduló öregúr, nyers somfabottal járkált az emberek között. Parancsnoki fensőbbségét inkább higgadsága, csodálatos nyugalma képviselte, le nem feküdt volna, ha mellé csapott is a gránát, fejét sem kapta föl, botozgatott tovább, karjával integetve. Tegnap megsebesült, tiszta, éles, kívánatos sebet kapott, combját fúrta át egy lövedék, csontot nem ért, elvitték a köztözhelyre, nyilván kórházba került. Az ördög tudja, honnan, egy fiatal századost küldtek a zászlóalj élére, sovány, barna, ideges fiút. Reggel hívatta Mártont és azt a parancsot adta neki, hogy a századdal ássa be magát az erdő peremén, mert nagyarányú szovjet ellentámadásra lehet számítani. A zászlóssal közölte, amit az különben már sejtett, hogy ő a századparancsnok. Tudhatta, hiszen ebben a kuszaságban is szárnyon járt a hír. Reiter végülis kórházba vitték, ideg-összeroppanással. Ő valahogy sosem hitt ebben a betegségben, szótárában egyet jelentett a hisztériával, amin esetleg egy vödör víz is segít, mindenesetre úri betegségnek tartotta, még nem volt rá példa, hogy egy közhonvég megkapja, próbálná csak meg! Reiter az éjszaka fölázott földön vonaglott, habzó, szederjes ajakkal, mondják, rettenetes volt nézni. Márton nem látta, mert szakaszával a jobbszárnyra küldték, ahol a második zászlóalj támadásának hangjait hallgatta egész délután. Egyszer csak a második szakasz emberei is körülötte voltak, Kövesdi zászlóst nem találták sehol, egyszerűen eltűnt. Pallag hadapród már előbb megsebesült, őt is kórházba vitték. Gráf hadnagy, akit a támadás kezdete óta alig lehetett látni, mert mindig valahol a század mögött lapult egy vakondtúrásban, rábízván embereit a sorsra, amelynek alakításához, úgy látszik, végképp nem érzett semmi erőt magában, Gráf hadnagy megsebesült reggel, karját fúrta át egy eltévedt golyó. Azt mondták, eltévedt, pedig hányan ígértek golyót neki már otthon is, nem is szólva az erőltetett éjszakai menetek alatti kegyetlenségeiről. Ezt mégis túlságosan szépnek találták számára, sima húslövés, mindenki erre vágyott. Ezzel tulajdonképpen ki is telt a század tisztikara, Márton kétségtelenül maga maradt, rá kellett bízni a századot. Hiszen a harcban is rámaradt már félig-meddig, kénytelen volt intézkedni, mert Gráfot semerre sem látta.

Az új zászlóaljparancsnok nagyon keményen beszélt mindenkivel, vele is, de ő látta irgalmatlansága mögött is ideges félelmét. Márton nem tudta elképzelni, mikor volt rá idő, de gerendákból összerótt és földdel fedett, igazi bunkerban fogadta őt, ott ült egy asztalul szolgáló lőszeresláda előtt, térképe fölé hajolva magyarázta a helyzetet neki.

— Végrehajtani! — mondta végül, s ő keményen tisztelgett, szabályos hátraarcot csinált és futva indult vissza szakaszához, illetve századához.

A rangidős tisztéseket szakaszparancsnokká nevezte ki és parancsot adott a beásásra, kijelölve a szakaszok védőkörletét. Előttük pokoli zenebona tombolt, sebesülteket

hoztak hátra minduntalan az egészségügyi katonák. Lőszert vittek előre, az ezred két zászlóalja szorongatott helyzetben volt, ők, ezúttal először, ezredtartalékban. Márton századának az erdőbe kellett eltolódnia, jobbra, onnan vártak oldalazó támadást. Tankok dübörögtek arrafelé, ágyúk mordultak, gránátjaik vesztetül csapkodták az előttük levő gabonaföldeket. Felugattak a sorozatvetők is, félelmetes hangjuk alig fért meg a nyomott ég alatt. De mindenfelé, amerre csak füleltek Mártonék, motorzúgás hallatszott, személygépkocsik gördültek ki az erdőkből és árasztották el a völgyek üdezőld, mocsaras széleit. Török tizedes kiáltozott a század balszárnyáról, amikor mindenki a legnagyobb munkában volt, hogy, fekvő helyzetben, a záporozó lövedékek rohamában, beassa magát. Márton eleinte nem értette, mit kiabál, azt hitte, támadásra kell mennie századával, hogy betöltse a második zászlóalj megritkult sorait. De már a lovászs is futva, integetve közeledett.

— Az oroszok visszavonulnak, az oroszok visszavonulnak! — kiáltozta.

— Föl! Üldözés! — adták szájról szájra az emberek, de ő csak akkor hitte, amikor a százados hívatta és közölte vele a helyzetet.

A szovjet támadás, bármilyen heves és elsodró erejű volt is, olyannyira, hogy már-már megingott bele az ezred frontszakasza, csak egy nagyarányú visszavonulás leplezése volt.

— Az ellenség menekül, üldözőbe kell venni! — mondta a százados.

Huszárok tűnnek fel a domb peremén, átugratnak az apró árkokon és előrevágtatnak az imént még véres-füstös mezőkre. Páncélgépkocsik és különböző színű „civil” autók gyülekeznek egymás mögött, gyorsalakulatok nyomulnak előre a vérző gyalogság árnyékából, fekete ruhás német páncélvadászok surrannak el mellettük, amikor végre felszedelőzködnek és megindulnak a hömpölygő embertömeg hullámaiban. Párhuzamosan, egymástól el-eltávolodva, majd újra közeledve, egymás útját keresztezve haladnak a menetoszlopok, terepen át, virágos mezőkön keresztül, úttalan utakon. Magyarral van tele a táj, s a menetoszlopok hullákat hagynak maguk mögött, a tegnapi, az órákkal előbbi harcokból. Egy hason fekvő, fejét oldalt karjára hajtó halottban Márton Kövesdi zászlósra ismer, aki az előző délutánon tűnt el. Szegény zalai és Vas megyei bakák fekszenek a repceföldön, sárga arccal a sárga virágok között. Haláluk oly értelmetlen, hogy ordítani kellene értük.

Aztán elmaradnak a halottak is. A harcizaj messziről mordul még egyszer-egyszer, végül elnémul a táj. Az előnyomulás képe óvatlan pillanatokban a nagygyakorlatokéra emlékeztet. Doma zászlós is ott botorkál a szakasza mellett, a Bakonyra gondol, Franciavágásra, Huszárok-elő-pusztára, ahol egy számarcsódórt Mussoliniról neveztek el, ez volt felírva a törzskönyvi lapjára is. Ha nem volna olyan fáradt, dalolna, nála könnyen áll a dal. Ne kellene minduntalan a veszteségekre gondolnia, ami a fáradságnál is keservesebb. A második század sem járt sokkal jobban az elsőnél. Doma Pista mégsem maradt egyedül, csodálatosképpen Tömböly hadnagy is megvan, az egyetlen a századparancsnokok közül. Jó volna közelebb kerülni Virág Mártonhoz, vagy Csuporhoz, de mindegyik alakulatához van kötve, csak messziről látják egymást. Egy-egy intéssel jelzik, hogy megvannak. Majd a pihenő alatt.

18.

Doma zászlós a laktanyaépület előtt állt és nem akarta elhinni, hogy ő ugyanaz az ember, aki egykor lezuhant a kötélről, gyakorlat közben. Nem lehetett tudomásul venni annyi maradandóságot sem, hogy a jegenyefa, a kötél, a laktanya és a szemétdödör alacsony fala szinte változatlan, s valószínűleg anyaguk belső rendjében, kohéziójukban sem történt különös átalakulás. Nehéz volt elképzelni mindezt annak, aki mögött egy esztendő rakta a hullahegyeket, s aki nap mint nap az élet mulandóságából kapott sosem feledhető leckét. Az is képtelenség volt, hogy ő, ezzel a fizikummal, a gránátosoknál szolgált, az azóta megszüntetett rohamalakulatnál, ahol napi hetvenöt kilométert megtenni nem tartozott a rendkívüli gyakorlatok közé. A kötél. Szentiványi hadnagy mutatta be nekik, hogyan kell egy szál vízszintesen kifeszített drótkötélen végigmászni a jegenyefától a laktanyafalig meg vissza. Nem tudta mindenki utánacsinálni. Amikor Doma Pista — akkor még — karpaszományos gyalogos címzetes őrzőre került a sor, szorongva indult neki. Felmászott a jegenyefára, onnan a huzalon, kézzel-lábbal függeszkedve, eljutott a laktanyaablakig. A visszafordulás már nehezebben ment, de valahogy sikerült, a jegenyéig is eljutott megint. Hanem akkor le kellett mászni a fáról. A törzsnek háttal, függeszkedve kereste lábával az ágakat, amelyekre ráléphet, sikertelenül. Karjai majd leszakadtak, ezért mérlegelni kezdte távolságot a földig és elhatározta, hogy elengedi a kötelet, leugrott ő már magasabbról is, ha ez volt a gyakorlat. Azzal nem számolt, hogy a szemétdödör betonfalába beleverheti a könyökét, amikor leugorva, belerogy az ugrásba. Mert ez történt. Kegyetlenül fáj, a zászlóalj-orvos csontrepedést állapított meg és hetekig felkötve kellett viselnie a jobb karját. Ez idő alatt tisztelegni sem tudott, soha életében annyi fővetést nem csinált, azóta sem.

A fájdalom még akkor is belenyilallt a könyökébe, amikor szolgálatképesnek nyilvánították. Katit akarta megölelni egyszer, de felszisszent a hirtelen mozdulatra, Kati kisiklott a kezéből. Szisszenésének az lett a következménye, hogy Kati megsánta s ijedtében megcsókolta őt. Akkoriban úgyszólván minden kimenőjét Katival töltötte. Gyerekes játékokban kellett részt vennie, *Mensch ärgere dich nicht*, *Dolgozzatok legények* — zálogos, a végtelenségig. Apja-anyja nem volt otthon, a barátnök is elmentek, s ők nekikezdték a csókolódzásnak, akkor hagyták abba, amikor a takarodó első hangjai belereccsentek az éjszakába. De akkor aztán el kellett indulnia, hogy a lefűvás előtt besurranjon a kapun. Később, amikor állandó kimaradást kapott, ellátogatott ilyenkor még a Borstérre, a lányokhoz, nem lehet óraszám büntetlenül csókolózni. Kiruccanásai után olykor hosszú erdei sétákat tett, magában, s csak reggel felé tért meg a laktanyába.

Akkor is ilyen álmos, másnapos hangulatban volt, amikor a mozgósítást elrendelték, és neki kellett lajstromba vennie az udvaron felsorakozott, még civilruhás embereket. Gépiesen írta a neveket, végiglépegetve az arcvonal előtt.

— Nagy Sándor! — hallotta messziről s csak akkor nézett föl, hiszen ezer meg ezer Nagy Sándor van Magyarországon, amikor a születési hely című rovatot kellett kitöltenie.

— Répceszemere — mondta a bevonult s elmosolyodott, félszegen és tartózkodón, hogy vajon megismeri-e a hadapród úr.

Unokatestvére volt, kezét nyújtott neki, meg is ölelte, hangos „Szervusz, Sanyi!” kiáltással. Ha Zoltánffy őrnagy látja, nem veszi jó néven, amiért egy parasztot ölelget,

de Doma Pista régen nem törődött ilyesmivel, sőt, ha módja volt rá, tüntetőleg az emberek között tartózkodott és elbeszélgetett velük.

— Hogy vagytok otthon? — kérdezte, és még akkor is visszazégetett rá, kedvtelve, amikor továbblépett a soronkövetkező emberek elé, akiknek láthatóan megnyerte tetszését már evvel is.

A katonákat leginkább énekelteni szerette. Amikor már beöltöztek és megkapta szakaszát, szívesen eldalolgotott velük, tengernyi nótát tudtak. Ezek a percek oldották föl akkor a napok szigorúságát. Különös volt visszagondolni arra a mozgósításra, a háborús hangulatra, valóban szorongató volt, mert először került rá sor az első világháború óta.

Amikor valóban háborúba lépett az ország, nem volt mozgósítás, csak SAS behívók jöttek, hol szórványosan, hol csapatosan, némelyik vidéket alaposan letarolva, másokat szinte érintetlenül hagyva, az ördög sem tudta megállapítani, miféle elvek szerint.

A kibogozhatatlan utakon járó sors azóta férjhez adta Katit egy rokkant katonához, aki féltékenységében lelőtte őt s magával is végzett. Nagy Sándor pedig elesett a legelső támadó hadműveletek során, Ukrajnában. De a jegenyefa megvan, rajta a drótkötél, mintha mit sem változott volna a világ.

19.

Csupor hadapród csak a háború kegyetlen törvényeinek engedelmeskedett, amikor a kezében lövésre készen tartott orosz géppisztolyból beleeresztett egy rövid sorozatot a gödörből derékig kiemelkedő szovjet katonába. Egy pillanatra felsugárzott emlékezete mozivásznára Olga szomorú arca, tudatában, mintegy jelképpé tömörítve jelent meg mindaz, amit Olgától hallott, de a lövészgödörből kinyúló katona dobásra kész testhelyzete nem engedte meg, hogy akár egy pillanatra is érzeleljen. A katona kis ideig úgy maradt, abban a ferde, teljesen egyensúly nélküli, csaknem nevetséges helyzetben, szétnyíló ujjai közül kihullt a kézigránát, s megfeszült teste belezuhant a fekete füstbe, ami a robbanást követte.

A hadapród továbbment, látszatra oly nyugodtan, mintha vadászaton venne részt, vagy az Erzsébet-kertben sétálna, odahaza, vasárnap délután három és öt között. Lövedék füttyült a füle mellett s egy homályos figura bukkant föl szemüvege bepárasodott mezején. Megállt, levette a csillogó pápaszemet, gondosan megtörölte zsebkendőjével, feltette, s a karjára akasztott géppisztolyt újra lövésre emelte. Zümmögő lövedékek rajzottak körülötte, nem ügyelt rájuk. Emberei fölugrottak harcszerű alakzatuk fekvő helyzetéből, szinte előredobta őket ez a filosznyugalom, ez az igénytelen bátorság. Szemközt legalább három géppuska köpködött rájuk. Sorozataik rövid szüneteiben hallani lehetett a puskák durrogását is. Felvillanó torkolattüzeik bele-belemartak a kék augusztusvégi reggel puha ködébe.

Csupor azt a feladatot kapta, derítse fel, vannak-e ellenséges erők a nyári orosz támadás alkalmával elveszített nyolcas tábori őrs helyén. A parancs szerint vissza kellett vonulnia, mihelyt ellenállásba ütközik. Nem volt meglepődve az eredménnyel? Szólásra akart bírni minden fegyvert, hogy megállapíthassa a tüzerőt? De úgy látszott, többet tett a kelleténél, amikor harcba bocsátkozott.

„Aki azt hiszi, hogy én nem félek, rettentő tévedésben él” — gondolta, amikor előrenyomult a magas fűben, majd a fű-dzsungelben, amely annyi embert elnyelt a nyár eleje óta, szinte nyomtalanul. Golyószóróját nem látta, jobboldali raját sem, amely a folyópart közelében vonult előre, általában a körülötte bukdácsoló két-három emberen kívül senkit sem látott, az egy ideig hallható csörtetés is eltávolodott tőle, majd elveszett a fegyverek pokoli zajában.

Szinte fellélekzett, amikor kiért a nyílt, füves rét áttekinthető síkjára s megpillantotta a jobbszárnyat. Ekkor kapta a tüzet is, alig negyven méterről. Emberei levágódtak mellette, s ő megjárta a hidegvér nagy jeleneteit, amelyekkel szégyent és előretörést csikart ki belőlük. Intett balszárnyán haladó golyószórásának, aki a megbeszélte terv szerint oldalozó tüzet volt hivatva szolgáltatni, hogy annak leple alatt nyomuljon előre. Ám oly elviselhetetlen tűz fogadta, hogy meg kellett állnia. Mögötte felordított valaki, nyilván megsebesült. Ő maga is kénytelen volt lefeküdni a fűben. A nagyraótt perje-félék azonban tisztára megvakították, nemhogy kilövése lett volna, de az égen kívül semmit sem látott. Jobbra, néhány lépésnyire tőle, felporzott a lövedékektől tépett föld. Fejét leszorítva hallgatta saját szívének heves dobogását.

„Nem kellett volna jelentkezniem” — gondolta később, amikor elcsendesült körülötte minden. Ekkor lepte meg a félelem, verejtékkal verte ki egész testét. Az esti

megbeszélésre gondolt, amíg lassan, szinte centiméterenként hátrálva, kúszni kezdett visszafelé.

Az értekezlet a zászlóaljparancsnok bunkerében, nyomott hangulatban folyt le. A parancsnok olajbarna arca szinte szelíden fordult körbe, szavai is csendesek és mérték-tartók, csak annyit mondott, amennyit feltétlenül kellett, amit a hadosztályparancs közvetített valahonnan fentről, ahol, akár a polgári életben, mindig kisütnek valamit a más bőrére. Fokozni kell a vállalkozásokat, folyton nyugtalanítani kell az ellenséget. Virág zászlóson látszott, hogy állandó szédületben él, mint az alvajáró, a mondatoknak csupán töredékeit hallja, mintegy belejátszanak álmaiba, átformálódva, kiegészülve, mégis irányt adva ezeknek az álmoknak. „Vállalkozás” — hallotta elmosódottan és végignézett társain, mint aki felébred. Bizonyosra vehette, hogy valamennyien Szakály hadapródra gondolnak most, akit a legutóbbi vállalkozás ragadott el közülük, a helye üres volt, szőke hajának csillogása hiányzott a fedezékből, holttestét sem találták meg. S vajon volt-e valami értelme annak a vállalkozásnak? A zászlóaljfigyelőből úgy látszott, eredményes lesz, a támadó csoportok előnyomulása tervszerűen folyt, az órát is meg lehetett nézni, hétötvenre valóban elérték a hídfőt. De egyszerre olyan pokoli zenebona keletkezett, hogy minden összekuszálódott, a vállalkozásban résztvevők fele ott morzsolódott fel a szovjet drótakadály előtt. Hajdú tizedes látta Szakály hadapródot, amint eldőlt a fűben, vérbeborult arccal. Odakúszott hozzá, már nem volt benne élet. Annyi vérben feküdt, hogy a tizedes talán sosem látott annyi vért együtt. A hadapród haja csak apró szigeteken őrizte gyermeki szőkeségét. Alkonyattal kiküldték az egészségügyieket, már nem találták meg, senkit sem találtak meg, jöllehet az orvos meg egyszer visszaküldte őket, nem hitte el, hogy kint voltak. Szakály hadapród nincs többé.

„Engem fog kijelölni” — gondolta Márton leeresztett szemhéja mögött, egykedvűséget mutatva, nehogy kihívja a sorsot maga ellen. Mindnyájan így voltak ezzel, szinte hallani lehetett a visszafojtott lélekzetek csendjében a szívek verését.

— Urak, önkéntes jelentkezőt kérek — mondta ekkor a zászlóaljparancsnok.

A csönd, ami szavait elnyelte, nem tarthatott soká, nekik mégis kínosan hosszúnak tetszett. Nagy, zöld légy zümmögött az óvóhely parányi ablakában, fent a mennyezetten megpercent egy fenyőfagerenda, s távoli géppisztoly-sorozat szakította föl az alkonyat feszes burkát.

— Kénytelen leszek kijelölni valakit — mondta az alezredes, és Mártonra nézett.

Csupor hadapród ekkor fölemelte a jobbkézét.

Jó volna jelentkezését pillanatnyi elmezavarnak tartanunk, de nem, semmiképp sem volt az. Csupor hadapród túlságosan kényelmesnek találta a maga részére a frontot s ha Olgára gondolt — és lehetett-e egy percre is elfeledkeznie Olgáról? —, meg kellett állapítania, hogy élete legszebb óráihoz a háború juttatta őt, és most szinte lelkifurdalást érez, ha azokra gondol, akikre szüntelenül lecsaphat egy-egy vállalkozás veszélye.

Olga... Olga...

Még július elején történt, a Péter-Pál előtti napon kezdődő támadás befejezésekor, ahogy elérték a Dont. Az új ezredparancsnok fent a dombtetőn, az erdő szélén várta őket és díszmenetet rendelt el, amikor négy napi harc és egy hetes erőltetett menet után, erősen megfogyatkozva, megérkeztek. A pokolba kívánták hülye ötletéért. Még jó, hogy a rezesbandát nem rendelte ki. A hadapród szinte elégtételt érzett, amikor az erdőszélt aknázni kezdték a túlsó partról. Az ezredes aggodalommal pillantott hátra és elrendelte, hogy az árkászok azonnal kezdjék el fedezéke megépítését. Aztán hozzáfogott a tisztakar eligazításához, mielőtt elindulna a védőkörlet szemrevételezésére.

— Nyugodtan mehettek lóháton is — mondta, nem kis csodálkozást keltve.

A hadapród akkor Mártonhoz csatlakozott. A csönd isteni volt, az erdőben, puha, fekete televényben ereszkedtek alá. Csillagot nógatnia sem kellett, szinte vidáman kocogott a hús lehelletű lombok között. Mosolygott a zászlóson, aki Sárival küszködött. A kanca minden útkereszteződésnél megállt, nem akart átmenni az úttesten, s amikor Márton a gyeplőszárral megcsapta — pálcája sem volt —, hirtelen megugrott s szinte átrepült a túlsó oldalra, mintha attól tartana, hogy az út be van löve.

Az erdőből kikerülve csodálatos panorámával lepte meg őket az idegen táj.

Lent a szélesrenyűlt völgy ölén a folyó ezüstszalagja kígyózott végig, a parti fűzre kékes alkonyati párák ereszkedtek, és bal kéz felől, a túlsó parton, egy város falai fürödtek az aranysárga napfényben.

— Voronyezs — mondta Márton.

Ez a szó még nem jelentett neki semmi különöset. Elámult a távoli, napos képen és a túlsó dombokra emelte tekintetét, ahol, éppen velük szemben, egy szabálytalan négyszög alakú fenyves terült el, szélén néhány elszórt házzal. Játékházacskáknak látszottak, füstjük sem volt, s ahhoz képest, hogy messze voltak, tisztán látszott minden részletük. A szín- és vonaltávlat eltűnt azon az alkonyon, minden rendkívül élesnek és határozottnak tetszett. A hadapród később ezt is Olgával kapcsolta össze, noha ekkor még nem ismerte a lányt. Vele csak hatnegyvenkor találkozott, amikor Mártontól elvált, hogy amíg a zászlós végigjárja a század védőkörletét, ő megkeresi a házakat, amelyekbe a zászlóalj törzs települ.

A Donra néző domboldal kertes házaival, mélyútjaival, sövényeivel, szilva- és meggyfaival leginkább egy otthoni hegyközséghez hasonlított. A körletet nem volt nehéz megtalálnia, a szálláscsinálók krétával megjelölték az ajtókat. Futtaban szemügyre vette a festői, nagyablakos házat, „ebben fogok lakni”, gondolta, s lóra ült csakhamar, hogy Márton után igyekezzék. Ekkor látta meg a lányt.

Egy tornácon állt, fehér gyapjúkendővel a vállán, s éppen hátralepett az ajtó felé, hogy elrejtőzzék a lovas elől. Késő volt, a katona észrevette s önkéntelenül meghúzza a kantárt. Aztán behajtott az udvarra, leszállt s egy fiatal meggyfa törzséhez kötötte lovát. A lány szemében riadságot látott, amit akár gyűlöletnek is vélhetett, de nem csodálkozott ezen sem. Egy fél percig farkasszemet néztek, egymástól mintegy tíz méternyire. A lány abban a dermedt mozdulatlanságban állt még, amelybe a katona megjelenésekor merevedett. „Mint egy gyíkocská” — gondolta Ádám. Hónapok óta nem látott nőt ilyen közlőről, s ez a tény fokozta izgatottságát. Közelebb lépett. Kíváncsisága fokozatosan érdeklődéssé vált, s végül gyönyörködve szemlélte a lányt.

— Itt laksz? — kérdezte végül rekedten.

— Itt — bólintott az pirulva s egyben felélénkülve a csodálkozástól, hogy az idegen katona oroszul szólítja meg.

— Ádám vagyok, Csupor Ádám — mutatott magára a hadapród. — Téged hogy hívnak?

— Olga.

Megbiccentette kissé a fejét. Bólintása oly kecses volt, hogy a fiú már az elfogulatlan gyönyörködésen is túljutott. Állapotát hasonlíthatnánk kicsit a boldogsághoz is, ha nem szorította volna össze belül valami kicsi, de annál csípősebb szomorúság.

— Olga — ismételte a lány. — Olga Ivanovna Szidorenko.

S miután apai és családi nevét is megmondta, beszökött az ajtón, amelyet egy öregasszony nyitott ki előtte, látható ijedséggel arcán. Ádám elmosolyodott és tapintatosan visszavonult. Eloldotta Csillagot és kikocogott a kapun. Észre sem vette elszórt kis dallamfoszlányait, amelyeket bele-belefűttenett az immár estébe hajló táj langyos

levegőjébe. Pedig akkor még aligha lehetett tisztában azzal, amit Olga később jelentett neki.

Olga... Olga... Úgy ízlelgette a nevét is, mintha a költészet sem hozhatna létre ennél különbet. Muzsika volt a szó, szín és illat együtt, drága ötvözetben, amit emlékképek tettek napról-napra kedvesebbé. Eleinte ugyan napokig nem találkozott Olgával, ha bekopogott a házba, csak az öregasszonyt találta, aki sajnálkozva ingatta fejét, vagy széttárta sovány karjait tehetetlenségében s intett valamerre, ott, ott, Olga — mondotta tagoltan, ahogy idegennyelvűnek beszél az ember. Aztán sírni kezdett, s Ádám ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy megsimogassa és mamkának szólítsa.

Legközelebb egy komiszkenyérrel állított be. Örömmel tapasztalta, hogy a néni bizalmatlansága lassan fölenged s félelme feloldódik. Így is első találkozásuk ötödnapjára sikerült újra látnia Olgát, de annak oly kimért és fegyelmezett volt minden szava és mozdulata, hogy ettől egészen elkeseredett. Úgy viselkedett a lány, mint akinek egyelőre tekintetbe kell vennie a hadihelyzetből adódó hátrányos helyzetét, udvarias, de módfelett tartózkodó volt, majd amikor a fiú figyelmeztette, hogy tegyenek félre minden meggondolást, ami a háborúból és a politikából következnek, oly büszke, fölényes mosollyal fordult el tőle, hogy a fiú megdermedt és a továbbiakban került a hasonló gondolatok megismétlését. Ádám egyre bizonyosabb volt abban, hogy szereti Olgát, de ilyen előzmények után nem látta alkalmasnak az időt arra, hogy ezt meg is mondja neki.

Csodálatosképpen megszépült körülötte a táj, az ég, az alant kanyargó folyó, a távolban tündöklő város, a meleg est és a madarak fűttyétől hangos korahajnal, mert Olga töltötte be álmait és képeletét...

Amikor végtelennek tetsző kűszás után a bokrok eltakarták a Don felől, felemelkedett és elindult vissza, az állások felé. A domb aljában, amelynek derekán a második század állásai húzódtak, az élősövény mögött várták a megmaradt emberek. Hajdú tizedes hiányzott közülük, visszament az ő keresésére. Négyen véres kötést viseltek fejükön vagy kezükön, egyikük lábát vonszolta. Hárman ottmaradtak. Megvárta Hajdút s bevonult. A zászlóaljparancsnok alaposan legorombította könnyelműségéért, de a végén azt mondta, hogy „szépen dolgozott”. A hadapródnak mosolyognia kellett, neki más fogalmai voltak a munkáról.

Távozása után az alezredes utasította segédtszjtjét, hogy terjessze föl kitüntetésre.

Erről Csupor hadapród mit sem tudott.

Olgát az ikon előtt találta. Összekulcsolt kézzel nézett Szent Miklós arcába, s úgy elmerült gondolataiba, hogy a halkan nyíló ajtó rezzentette csak föl. Zavartan ugrott talpra, de nem leplezhette könnyeit.

A fiú boldogsága határtalan volt.

— Imádkoztál? — kérdezte megindultan.

Olga zavartan hallgatott, lehajtotta fejét, majd lassan fölemelte ismét és tagadólag intett.

— Csak szerettem volna... ha... elképzelttem... irigylem azokat, akik hisznek és segítséget is tudnak remélni odafentről — szolt és finomvonalú kezével a mennyezet felé intett.